

MYSTERIER mysterier (græsk): *hemmelige religiøse ceremonier*, kun tilgængelige for *indviede*. De antikke mysterier stammede fra gamle hyrde- eller bondereligioners hellige riter til *overvindelse af døden og fremme af frugtbarhed*; ved udbredelse til andre kulturkredse, således Grækenland og Rom, opstod små *brodersamfund* med hjemlandets guder som midtpunkt, i reglen tilgængelige for den hjemmehørende befolkning, mod at hver enkelt gennemgik *prøvelser og indvielse* og aflagde *tavshedsløfte*. I barbariske riter, senere oftest fortolket og fremstillet symbolsk, gennemspilledes livsgudens kamp mod døden, hans død, sejr og *genopstandelse*. Ved i ekstase eller meditation at deltage i dette kultdrama *følte de indviede sig selv genfødt til nyt liv*. De vigtigste mysterier er de *eleusinske* omkring Demeter, de *orfiske, dionysiske, Kybele-, Isis- og Osiris-mysterierne* samt *Mithra-mysteriet*. Mysteriekulten fik en vis betydning for den kristne kulturs udformning. I en del stammerreligioner i nyere tid findes indvielser og andre hemmelige ceremonier, som har karakter af mysterier.

Hellenisme, (af gr. hellen 'græker' og -isme, dvs. 'græsk levevis, efterligning af græsk levevis'), . Selve ordet optræder første gang i 2. Makkabæerbog 2,13 i Septuaginta, den græske udgave af GT. I nyere tid er det et omstridt begreb, der rummer både en kronologisk og en kulturel dimension. Kronologisk refererer hellenismen eller den hellenistiske epoke som oftest og i disciplinerne oldtidens historie og arkæologi næsten altid til de tre århundreder fra Alexander den Stores regeringstid (336-323 f.Kr.) indtil Octavians, den senere kejser Augustus', sejr over Marcus Antonius og Kleopatra ved Actium i 31 f.Kr. Til grund herfor ligger en definition af hellenisme som den epoke, da grækere (og makedonere) besad den politiske magt i den østlige del af Middelhavsområdet og i den nære orient. Ifølge denne definition har begrebet hellenisme således ikke primært et bestemt kulturelt indhold, men det ligger i tankegangen, at de græske elementer kulturelt er dominerende.

Noget sjældnere betegner hellenisme den mere end dobbelt så lange periode fra Alexander den Store til Konstantin den Store (d. 337 e.Kr.). Her defineres hellenisme som den periode, da den klassiske græske kultur indgik forbindelse med andre kulturer, først og fremmest de nærorientalske og den romerske. Ifølge denne opfattelse, der første gang blev fremsat af den tyske historiker Johann Gustav Droysen i *Geschichte des Hellenismus*, 1-2 (1836-43), ses hellenismens væsen i den symbiose mellem Orienten og Occidenten, som var en afgørende forudsætning for kristendommen, den "tidens fylde", som Paulus taler om i Galaterbrevet 4,4. Det var samtidig i den epoke, at de klassiske bystater måtte se deres autonomi reduceret, idet den politiske magt blev samlet i store imperier.

I den nyeste forskning nedtones betydningen af de græske træk i hellenistisk kultur, og i stedet fremhæves lokale træk og den generelle arv fra Perserriket. Der er dog en tendens til at bibeholde den korte, historisk-arkæologiske definition på hellenisme; se Grækenland i oldtiden (religion).

hellenistisk jødedom, den del af jødedommen i hellenistisk-romersk tid, som har efterladt sig skrifter på græsk, først og fremmest skrifter af Filon fra Alexandria og Josefus. Dertil kommer Septuaginta, som er den græske oversættelse af GT, og apokryfe gammeltestamentlige skrifter som Makkabæerbøgerne, Siraks Bog, Judits Bog, Tobits Bog o.a. Hellenistisk jødedom kan ses beskrevet i modsætning til judaistisk eller hebraisk sproget jødedom (jf. fx Ap.G. 6,1); i bredere forstand betegner hellenistisk jødedom de dele af den antikke jødedom, der menes at være påvirket af hellenistisk sprog og tankegang i betydningen ikke-jødisk eller ikke ægte jødisk tradition. Datidens hellenistiske jøder, fx Filon og Josefus, ville dog nok selv hævde, at de gav deres jødiske kultur et ægte jødisk udtryk.

hellenistisk kunst, den kunst, der ca. 330-31 f.Kr. udfoldede sig i de lande omkring Middelhavet og i Nærorienten, som Alexander den Store havde underlagt sig; se Grækenland i oldtiden (billedkunst).

KIRKE-historie

500 f.k. – 500 e.k.

Afdække kirkefædres/filosofiens rolle ...

Fædrenes forbund/Den ældste menighed/Essenerne

Essæere: essenerne; jødisk sekt på Kristi tid; identificeres ofte med de folk, der skrev Dødehavsrullerne og som levede et asketisk liv i en slags kloster ved Qumran. De levede i fællesskab og forkastede militærtjeneste, edsaflæggelse, slaveri og ægteskab. Sekten forsvandt omkring 200.

Essæerne, eller essenerne, jødisk religiøs sekt eller retning i århundrederne omkring Kristi fødsel. Navnet er græsk og kommer formentlig af aramæisk "de fromme". Essæerne er kendt fra beskrivelser hos Josefus og Filon fra Alexandria og er beslægtede, måske identiske, med de rettroende jøder, der i 100-tallet f.k. slog sig ned i Qumran og i dag sættes i forbindelse med Dødehavsteksterne. Ifølge Josefus og Filon levede de

munkeagtigt, praktiserede ejendomsfællesskab og havde strenge optagelsesregler; de fleste afviste ægteskab og levede nøjsomt, undgik templet og ofringer, men høj-tideligholdt et særligt, helligt måltid. I skildringerne indgår en del ikke-jødiske træk. Tidligere mente man undertiden,

at assæerne udgjorde en gruppe af de første kristne, men denne opfattelse er nu forladt.

Essener, essæer; jødisk sekt, beskrevet af Filon og Josefus og omtalt hos en del andre antikke skribenter.

Navnets betydning og afledning er ikke ganske klar, men det står sikkert i forbindelse med et syrisk-aramaisk ord, der betyder ”from”. Josefus opregner tre jødiske ”filosofskoler”: farisæerne, saddukæerne og essenerne.

Om de sidste beretter han, at de siden 2. årh. f.k. har dannet sluttede samfund i byerne i Palæstina (Filon, som modsat siger, at de netop unddrager sig byernes syndige liv, får støtte heri af romeren Plinius, som meddeler at de lever isoleret ved Dødehavets vestkyst). Der er mange andre større og mindre forskelle mellem Josefus’ og Filons beskrivelser; men vi får dog gennem begge disse hovedkilder et indtryk af, at det essæiske samfund på én måde er udpræget demokratisk: der er fælleseje, ingen har privatejendom, men alle indtjente midler går i en fælleskasse; hele menigheden deltager i domsafsigelser ved forseelser, og alle spiser ved fælles bord. Det demokratiske præg brydes dog af et udbygget rangsystem, der synes at operere med forskellige grader af hellighed og renhed hos medlemmerne; og i spidsen for samfundet står en række embedsmænd, der vel vælges af de øvrige medlemmer, men synes at have haft vidtgående beføjelser.

Essæersamfundet er eksklusivt og omgærdet af strenge optagelsesregler: novicen opnår kun trinvis i løbet af tre år fuldt medlemskab. Sektens hemmelige lære må ikke røbes; brud på denne regel kan ligesom andre forseelser medføre bortvisning fra menigheden.

Formålet med essenernes afsondrede liv er opnåelsen af den højeste grad af hellighed og renhed. Derfor søger essenerne at undgå alt, hvad der kan føre bort fra dette ene mål: handel, privatejendom, slavehold, og for nogles vedkommende ægteskab. De iagttager en række strenge renheds- og sabbatsregler og lægger stor vægt på etiske dyder med næste-kærlighed og selvbeherskelse som de fornemste. Essenernes religiøse særpræg er vanskelig at bestemme.

Tydeligt har de deres rødder i en farisæisk præget jødedom, og Moseloven synes da også at have været holdt i hævd i samfundet, selv om de på visse punkter har særlære. Men samtidig er deres religion kendetegnet ved en *dualisme* af ikke-jødisk karakter, en hellenistisk præget sjælelære, uvilje mod offer, bøn til solen, magiske riter osv. – alt sammen noget som viser, at den form for essæisme, som Filon og Josefus beskriver, har været udsat for påvirkninger fra den hellenistiske omverden.

Der er slående ligheder, men også betydelige forskelle mellem på den ene side essenerne, som beskrevet af de antikke forfattere og på den anden side menigheden bag *dødehavsrullerne*. Forskellene er for store til, at man bør foretage en simpel identifikation af de to samfund, som mange gør.

Problemet kan løses på to måder: enten antager man, at det virkelig er essenerne, som står bag dødehavsteksterne, men at Josefus og Filon har fortegnet billedet af dem, idet de har tilpasset det til deres ikke-jødiske læsere; eller man kan – hvilket nok er metodisk det bedste – med udgangspunkt i en bemærkning hos Josefus betragte det som sandsynligt, at der har eksisteret flere grupper af essener, hver med sit præg og sine ejendommeligheder.

Litt: H.Mosbech: Essæismen, 1916. BoussetGressmann: Religion des Judentums, 1926, s. 456-65.

M.Burrows: The Dead Sea Scrolls, 1956, s. 279-94. A.Dupont-Sommer: Les écrits esséniennes, 1959.

Kirkefædre: doctores ecclesiae; oldkirkelige teologer, der har haft afgørende indflydelse på kirkens *udvikling* og har været med til at udforme kristendommens *dogmer*. Blandt de kirkefædre, hvis *dogmatiske forfatterskab* ved dekret er godkendt i sin helhed af den katolske kirke, kan nævnes *Ambrosius*, *Augustinus*, *Hieronymus* og *Gregor den Store*, i Østkirken *Athanasios*, *Basilios*, *Gregor af Nazians* og *Chrysostomus*.

1. Den grundlæggende tid indtil kirkemødet i Nikæa år 325

a) de apostolske fædre, apologeterne, *Irenæus*, *Klemens* fra Aleksandria, *Origenes*, *Tertullian* (d. e. 220), *Kyprian* (d. 258) og *Euseb*.

160-220 Tertullianus, Quintus Septimus Florens: Tertullian; kirkefader fra Karthago; gjorde *latin* til kirkeligt sprog, grundlagde læren om *arvesynden* og om *Treenigheden*. Sluttede sig senere til montanismen. Skrev bl.a. Apologeticus og Ad nationes.

185-254 Origenes: alexandrinsk kirkefader; ledede kateketskolen i Alexandria. Udfoldede et omfattende forfatterskab og betragtes som *den kristne teologis fader*; hans *kristelig-nyplatoniske spekulative system* erklæredes for kættersk af koncilet i Konstantinopel 553; men hans indflydelse inden for kirken er uomtvistelig og omfattende. Hovedværkerne er Hexapla, hvori Gamle Testamentes hebraiske skrifter sammenstilles med forskellige græske oversættelser; den første kristne dogmatik: Om grundlærdommene, talrige kommentarer og prædikener og forsvarsskriftet for kristendommen Mod Celsus.

b) Blomstringstiden indtil kirkemødet i Kalkedon år 451

Atanasius, de 3 store kappadokiere: *Basilios den Store* (d. 379), *Gregor af Nazianz* (d. 390), *Gregor af Nyssa* (d. 394); antiokensk eksegese: *Afrem Syrer* (d. 373), *Johannes Kryssostomus* (d. 407), *Ambrosius af Milano* (d. 397), *Synesius af Kyrene* (d. 413), *Hieronymus*, *Augustin* (d. 430).

295-373 Athanasios den Store: en af oldkirkens betydeligste teologer og kirkeledere; virksom forkæmper for *den i Nikæa 325 fastlagte lære* og for *munkevæsenet*. Fra 328 patriark af Alexandria.

329-90 Gregor af Nazianz: græsk kirkefader; ærkebiskop af Konstantinopel 381. Gav *treenighedsdogmet* dets endelige udformning.

330-379 Basilios den Store: ærkebiskop af Cæsarea 370. Skal have udarbejdet en *munkeregel*, som siden har været gældende for mange græske *klostre*.

335-94 Gregor af Nyssa: græsk kirkefader; gav *de nikænske ideer* dogmatisk udformning; lå i strid med arianerne.

339-97 Am'brosius, Aurelius: den første af de fire store vesterlandske kirkelærere. Romersk statholder; blev 374 biskop i Milano; veltalende prædikant, hymnedigter og forfatter. Har påvirket liturgiernes udvikling.

340-420 Hieronymus, Eusebius Sophronius: kirkefader, hvis oversættelse, *Vulgata*, af Bibelen til latin blev Romer-kirkens officielle oversættelse. Forkæmper for *en asketisk livsførelse*; oprettede et kloster i Betlehem, hvor han udfoldede en rig forfattervirksomhed. Levede i mange år som *eremit* og blev ifølge legenden ven med ørkenens dyr, bl.a. en løve.

347-407 Chrysostomos: Johannes fra Antiochia; ærkebiskop af Konstantinopel. Blev efter eremitliv i ørkenen *diakon* og senere *presbyter*; 398 ærkebiskop. Betydelig prædikant med *høje moralske idealer*; tiljuble af folket, men hadet af kejserhoffet. Afsat 404.

353-430 Augustinus, Aurelius: den betydeligste kirkefader; født i N-Afrika som søn af en hedning og den kristne Monica. Studerede *talekunst* i Karthago og Rom og levede et udsvævende ungdomsliv. Var 373-82 tilhænger af *manikæismen*, som dog ikke tilfredsstillede ham. Efter at have virket som lærer i talekunst i Karthago drog han 383 til Rom og derpå til Milano, hvor han 387 blev kristen, døbt af biskop Ambrosius. 391 præsteviet, 396 biskop af Hippo i N-Afrika. Har, især ved sin *lære om nåden*, påvirket *den kristne kirkes udvikling*. Skrev bl.a. Bekendelser om sin reli-giøse udvikling, Om Guds stat om menneskeheds historie samt Tilbagekaldelser, en kritik af hans eget forfatterskab.

c) den afsluttende periode: *Gregor den Store* (d. 604), *Johannes fra Damaskus* (d. 749), *Boetius* (d. 524).

590-604 Gregor 1. den Store, pave. Efter juridisk studium bypræfekt i Rom, men gik i kloster og indledte hermed en gejstlig karriere. En meget betydelig pave, kendt for sit virke for katolicismens udbredelse blandt germanerne og sit arbejde for at knytte hele den kristne kirke til Rom. Indførte den *gregorianske kirkesang*, *udviklede læren om skærsilden* og fremmede *helgen-dyrkelsen*.

Helgen-dyrkelse (fædre-dyrkelse)
Maria-dyrkelse (Afrodite-dyrkelse)

relikvie-dyrkelse
frugtbarheds-kult (baal-dyrkelse)

KLOSTER-historie

451 ...

Det kristne klostervæsen blev grundlagt i 200-tallet af eneboere i den egyptiske ørken.

I 451 blev det en officielt anerkendt del af kirken og underlagt biskoppernes myndighed.

De enkelte nonne- og munkesamfund har pligt til at følge en munkeregel.

I Østkirken bruges mest **Basilios'** klosterregel, mens **Benediktinerreglen** gennem århundreder havde en dominerende stilling i Vesten og fik varig indflydelse på kirke- og kulturliv.

Benediktinernes dag er præget af korbøn og arbejde. De binder sig til et bestemt kloster og til lydighed mod den abbed eller prior, der forestår det.

I 909 stiftedes **cluniacenserordenen**, som var en gren af benediktinerne, men underlagt pavens direkte myndighed.

Ca. 1100 opstod **cistercienserordenen** på grundlag af det benediktinske munkevæsen, og fra samme tid kendes samfund, der følger **Augustinerreglen**, og hvis virksomhed er mere udadvendt end det ældre klostervæsens.

I 1200-tallets begyndelse oplevede klostervæsenet et nybrud. Byernes opkomst og en ny økonomisk orden havde ført til stor rigdom hos nogle og ekstrem fattigdom hos andre. Det gav anledning til **en stærk, religiøs fattigdomsbevægelse**, der for mange endte i **kætteri (albigenserne)**. Som en reaktion opstod tiggermunkeordenerne som personalforbund uden fast tilknytning til et bestemt kloster. Deres formål var især at forkynde, og de vandt indpas på universiteterne som lærere i teologi (se **skolastik**). **Dominikanernes** officielle navn er "prædikebrødrene", mens **franciskanerne** efter deres fattigdomsideal kaldtes "mindrebrødre". Også **augustineremitterne**, som Martin Luther senere tilhørte, var en tiggermunkeorden.

I 1300-tallets slutning opstod **Birgitta af Vadstenas** orden med dobbeltklostre, dvs. munke- og nonneklostre under fælles abbedisse, som især nød udbredelse i Norden.

Efter Reformationen rømmedes eller lukkedes de fleste klostre i de protestantiske lande, mens klostervæsenet i de katolske oplevede en opblomstring, ikke mindst takket være den af Ignatius af Loyola grundlagte **jesuiterorden** og den i Spanien livskraftige **karmeliterorden**.

I vore dage opstår stadig nye ordenssamfund.

I det middelalderlige Danmark fandtes hen ved 100 klostre, fx i Lund og Ringsted (**benediktinere**), i Øm, Esrum og Herrevad (**cisterciensere**) og i Antvorskov (**johannitere**); i de fleste danske købstæder lå enten et **dominikaner-** eller et **franciskanerkloster**, og i de større købstæder var begge disse ordener ofte repræsenteret.

Klostervæsenet afskaffedes ved Reformationen og døde ud i 1500-tallets løb.

Efter indførelsen af religionsfrihed med Grundloven af 1849 slog forskellige kvindelige og mandlige ordener sig ned i Danmark, fx **Sankt Joseph Søstre** i 1856 og **jesuitter** i 1872, og senere bl.a. **præmonstratensere**, **franciskanere** og **redemptorister**.

De kvindelige ordener er mange, heriblandt klostre for **benediktinerrinder** i Høsterkøb og **cistercienserrinder** på Sostrup på Djursland.

Klostervæsenet er også udbredt i hinduismen og buddhismen, hvis tilværelsesforståelse gør et asketisk liv nærliggende.

ORDENER

Den Danske Frimurerorden, 1743

Odd Fellow Ordenen, 1878

Den Danske Johanniterorden, 1934 *

Den Danske Malteserorden, 1958 *

Se tillige www.orden-online.de
og www.heiligenlexikon.de/index.htm?

Religiøse ordener:

antonitere
augustineremitter
augustinerkorherrer
benediktinere
birgittinere
cisterciensere
clarisser
cluniacensere
dominikanere
franciskanere
jesuitter
kamaldulensere
kapucinere
karmelitere

Gejstlige ridderordener:

Alcántaraordenen
Avísordenen
Calatravaordenen
johannitere, 1113-1530 *
malteserne, 1530- *
Santiago-ordenen
sværdriddere
tempelriddere, 1120-1312
Tyske Orden

karteusere
konventualer
præmonstratensere
ursuliner

Ordener, oprindelig alene personkredse, der underkastede sig visse regler og forpligtelser med et bestemt religiøst eller etisk formål for øje; i dag omfatter ordener tillige kredse af personer, der modtager et ydre tegn, en orden, som stats-overhovedets anerkendelse af en fortjenstfuld indsats.

Reformationen

Luther, Martin, 10.11.1483-18.2.1546, tysk teolog og reformator, den centrale skikkelse i det brud med den romersk-katolske kirke, der resulterede i **den evangelisk-lutherske kirkeretning**.

Han blev født i Eisleben som søn af en bjergværksarbejder og sat i latinskole i Mansfeld, hvortil forældrene flyttede et år efter hans fødsel, og siden i Magdeburg og Eisenach. I 1501 blev han indskrevet ved universitetet i Erfurt, der da domineredes af skolastisk filosofi og teologi, og i 1505 magister artium. Han afbrød et påbegyndt jurastudium, fordi han under en rejse var blevet overrasket af et voldsomt uvejr og på stedet aflagde løfte til Gud om at blive munk, hvis han overlevede. Mod sin fars vilje indtrådte han i **augustinereremitternes kloster** i Erfurt for at sætte alle sine kræfter ind på sin sjæls frelse. Efter et år aflagde han ordensløftet; se de evangeliske råd. I 1507 blev han præsteviet og begyndte et teologisk studium. I 1508-09 sendtes han til Wittenberg for at undervise i **moralfilosofi**, og efter tilbagekomsten blev det teologiske studium afbrudt af en rejse til Rom i ordenens ærinde. I 1511 tog han varigt ophold i Wittenberg, hvor han i hastig rækkefølge fik betroet den ene tillidspost efter den anden: Han blev klosterprædikant, subprior, dr.theol., professor ved det teologiske fakultet og snart også distriktsvikar, dvs. tilsynsførende med en række klostre.

Denne hastige karriere skyldtes ordenens generalvikar, Johann von Staupitz, hvem Luther betragtede som den, der havde bragt ham på det rette spor i hans søgen efter en nådig Gud. Anfægtelser var ikke fremmede for en munks livssfære, og Luther havde svært ved at finde hvile, skønt han ikke sparede sig i sin stræben efter at leve et helligt liv. Han tumlede med problemet om, hvordan han kunne blive befriet fra frygten for Guds vrede. Hjælpen fandt han i det bibelstudium, som fulgte med opgaven som professor.

Fortolkningerne af **Dauids Salmer** samt af **Paulus' Romerbrev** og **Galaterbrev** gav ham et syn på evangeliet, der afveg stærkt fra, hvad han havde lært under sit teologiske studium. Fra 1515 gik han åbenlyst til angreb på den **skolastiske teologi**, som han helst så fordrevet fra universitetet til fordel for studiet af Bibelen og kirkefædrene, navnlig Augustin. Mens han var optaget af at afvise enhver idé om, at mennesket ved sine gerninger kunne opnå Guds velvilje, og af at betone, at frelsen alene beror på troen på Jesus Kristus som den af Gud skænkede retfærdighed, stødte han på den **afladshandel**, som paven havde igangsat for at skaffe penge til Peterskirken opførelse. Med sine 95 teser om afladen af 31.10.1517 blev han hurtigt berømt og berygtet langt ud over Tysklands grænser. Han bestred afladsprædikanternes påstand om, at man ved at købe disse pavelige begunstigelser kunne opnå Guds velvilje og forbedre afdøde slægtninges vilkår i **skærsilden**.

Luther blev anklaget i Rom, flere skolastikere gik til angreb på ham, og i oktober 1518 blev han forhørt af kardinal Cajetan, men nægtede at bøje sig for den nøgne autoritet. Af paven såvel som af sine litterære modstandere forlangte han skriftbeviser og overbevisende grunde. I løbet af årene 1518-20 udsendte han et større antal trykte skrifter af tre typer: 1) polemiske svar til de skolastiske modstandere på latin; 2) lærde bibelkommentarer på latin; 3) folkelige skrifter på tysk. Navnlig den sidste kategori opnåede en udbredelse af hidtil uset omfang blandt såvel lægfolk som lærde.

Opgøret med den senmiddelalderlige kirke førte til **forkastelse af pavedømmets guddommelige indstiftelse** og af de sider af **den eksisterende fromhedspraksis**, der forudsatte, at mennesker ved deres gerninger kunne opnå guddommelig gunst: **sjælemesser, relikvie- og helgendyrkelse, aflad, pilgrimsrejser m.m.** I en appel til kejser Karl 5. og de tyske rigsstænder fremsatte Luther en lang række reformforslag, og i De captivitate Babylonica ecclesiae praeludium (1520, Forspil om kirkens babyloniske fangenskab) kritiserede han den gængse **sakramentpraksis** og reducerede sakramenterne til to: Dåb og nadver, mens hans traktat Von der Freiheit eines Christenmenschen (1520, **Om et kristenmenneskes frihed**) **upolemisk beskrev den kristne som fri i troen fra alle menneskelige påbud, men bundet til næsten i kærlighed; se også frihed (teologisk frihed)**. Efter et par års litterær kamp, hvori mange af Tysklands lærde deltog, de fleste på Luthers side, nåede paven

bandtrusselsbulle til landet i efteråret 1520, og i april 1521 nægtede Luther over for Rigsdagen i Worms at tilbagekalde sine skrifter. Et kejserligt edikt erklærede ham i rigens akt, dvs. **fredløs**. Kurfyrst Frederik 3. den Vise af Sachsen, der hele tiden havde beskyttet sin professor, lod ham i hemmelighed tage ophold på slottet Wartburg, men i marts 1522 vendte Luther tilbage til Wittenberg, hvor reformationsrøret under hans fravær havde fremkaldt kaotiske tilstande, som han hurtigt bragte til ophør blot ved at prædike.

Hverken band eller rigsakt kunne på dette tidspunkt standse Reformationen. Under sit ophold på Wartburg havde Luther oversat Det Nye Testamente til tysk, og siden fortsatte han med Det Gamle Testamente, således at en fuldstændig Bibel kunne trykkes i 1534. Ved sit sproglige mesterskab fik Luthers bibeloversættelse stor betydning for tysk sprog og litteratur.

Midt i 1520'erne var Luther nået så vidt, at han i sine tysksprogede skrifter havde behandlet de fleste emner af grundlæggende betydning: **den kristne tros grundelementer** (det senere katekismestof), **den kristne etik, ægteskabet, kirkebegrebet** (herunder det almindelige præstedømme), **det kirkelige embede**, forholdet til **den verdslige øvrighed, rentetagning, fattigforsorg m.m.** Disse korte skrifter var letforståelige for den brede befolkning, der derigennem kunne danne sig en helt ny opfattelse af den kristne frihed. I stedet for evindelig jagen efter "fortjenester", der fik mennesker til at forsømme deres ansvar over for familie og erhverv, henviste Luther de gode gerninger til hverdagens forhold til næsten, og han betonedede den sociale forpligtelse med en styrke, der ellers var ukendt i samtiden. Kirkeligt set ville han gøre alle kristne myndige ved at gøre dåben og troen til eneste grundlag, mens det kirkelige embede i stedet for at være et præstedømmes formidling af gudsforholdet skulle forstås som ordets tjeneste, dvs. varetagelse af forkyndelse og forvaltning af sakramenter.

Snart viste det sig imidlertid, at den nye kristne frihed kunne tolkes anderledes, end Luther gjorde det, og der opstod grupper, der afviste den verdslige samfundsordning eller fundamentalt ønskede at forandre den kirkelige orden ved bl.a. at forkaste barnedåben og oprette menigheder, der var "rene", dvs. som kun bestod af sande kristne (se døberbevægelser). Over for de uroligheder, som derigennem blev igangsat, reagerede Luther skarpt. Han ønskede kirken opretholdt i dens hidtidige skikkelse, kun rensset for, hvad der betragtedes som kirkelige misbrug; først og fremmest afviste han enhver tanke om at bruge evangeliet til at omstyrte samfundet med. I dette lys skal hans vrede over den radikale reformator Thomas Müntzer og de tyske bondeopstande 1524-25 ses; Müntzer ville udrydde de ugudelige med sværdet, og de væbnede bønder i Den Tyske Bondekrig ville styrte fyrster og øvrighed under påberåbelse af evangeliets ord.

På samme tid førte Luther en litterær strid om **den menneskelige vilje** med Erasmus af Rotterdam. Erasmus, som i en lang årrække havde kritiseret centrale sider af den katolske kirke, støttede Luther i de første år efter 1517, men de evangeliskes brud med paven misbilligede han, ligesom han generelt fandt Luthers adfærd for fremfærende og for uforsonlig. Erasmus fandt det i *De libero arbitrio* (1524, Om den frie vilje) nødvendigt at betone den menneskelige viljes handlefrihed af hensyn til moralen i samfundet og menneskets ansvarlighed, mens Luther i sit svar, *De servo arbitrio* (1525, Om den trælboundne vilje), **fandt det afgørende for frelsesvisheden, at alt afhænger af Gud**, og derfor hævdede, at viljen er bundet til det onde, medmindre Gud ved sit ord skænker mennesket Helligånden; se også viljens frihed.

Uenighed i den evangeliske lejr om den rette stillingtagen i konkrete situationer bragte Luther i strid med andre evangeliske ledere og fremskyndede efter 1525 en nyordning af kirken i territorier med evangelisk sindede fyrster. Luther deltog med forslag til nyordning af en tysksproget gudstjeneste, med salmer til brug ved gudstjenesten (bl.a. "Vor Gud han er så fast en borg" og "Nu fryde sig hver kristen mand og springe højt af glæde!") og med sin **Store og Lille Katekismus**. Han afviste at lade sine forslag og de kirkeordninger, der blev gennemført i Sachsen, være bindende; han ville ikke optræde som "pave", og i modsætning til Calvin og andre reformatorer betragtede han kirkens ydre ordning som en fri sag, blot den kunne tjene evangeliets forkyndelse og sakramenternes rette forvaltning.

I slutningen af 1520'erne kom Luther i strid med Huldrych Zwingli i Zürich om forståelsen af nadveren, som Zwingli ville opfatte som rent symbolsk, idet han anså troen som Helligåndens gave for at være helt uafhængig af alle ydre ting. Luther holdt fast ved, at Gud virker gennem det ydre ord, dvs. forkyndelsen og de ord, der er knyttet til sakramenterne. Derfor skal nadverordene forstås, som de lyder. I 1530'erne opstod en intern strid i kredsen af Wittenbergreformatorer, som førte til et brud mellem Luther og hans elev Johann Agricola, som ville hævde, at Guds lov ikke gælder for kristne. For Luther befandt mennesket sig bestandig mellem loven, der dømmer det, og evangeliet, der tilsiger det syndernes forladelse; den såkaldte antinomisme tager kraften af begge dele, mente han (se også lov (lov og evangelium)). I 1530'erne, da dels forhandlinger på rigsplan om religionsstriden, dels overvejelser over evt. væbnet forsvar for evangelisk kristendom stod på dagsordenen, måtte Philipp Melancthon blive hovedforhandleren, fordi Luther som fredløs måtte blive

hjemme. Han deltog dog i rådslagninger med kurfyrsten og søgte så længe som muligt at hindre anvendelse af våben, men måtte til sidst bøje sig. Den Augsburgske Bekendelse (1530), som blev samlingsmærke for de evangeliske fyrster og byer, anerkendte han med en vis kritik af dens forsigtighed. Med sine bibelkommentarer og prædikener og mangfoldige øvrige skrifter på tysk vedblev han at øve betydelig indflydelse. Uforfærdet og uden hensyn til, hvad andre mente om ham, tog han løbende stilling til alle begivenheder og forhold, der forekom ham af betydning for den evangeliske sag. Det kunne undertiden føre til udsagn, der i deres kompromisløse skarphed forfærdede selv hans nærmeste venner. **Et højdepunkt i grovhed og hensynsløs vrede nåede han i en række skrifter vendt imod paven, tyrkerne og jøderne** fra begyndelsen af 1540'erne. Skønt den form, disse skrifter har, næppe kan forsvares af nogen, er der dog aldrig tale om meningsløse følelsesudladninger. Luther har altid et teologisk anliggende, men han bærer selv en betydelig del af ansvaret for, at dette anliggende ofte er blevet overset, fordi det fremføres i en så ubehagelig og hadefuld form.

Reformationens indførelse førte overalt til, at præsterne opgav cølibatet og giftede sig. Luther var, da han i 1525 indgik ægteskab med den tidligere nonne Katharina von Bora, en af de sidste i sin kreds, der gjorde det. Hans hjem, det tidligere augustinereremitkloster i Wittenberg, blev et samlingssted for evangeliske fra Tyskland og fra udlandet. Gennem Luthers brevveksling får man indtryk af en familie, præget af stor gensidig omsorg og kærlighed. Forskellige elever nedskrev gennem årene Luthers Tischreden (1566, Bordtaler), hvis mangfoldighed i emner og sindsstemninger vidner om hans levende interesse for alle menneskelige anliggender.

Som forfatter hører Luther til verdenslitteraturens mest produktive. En videnskabelig udgave af hans samlede skrifter blev påbegyndt i Weimar i 1883; den afsluttedes 100 år senere med bind 61. Men udgaven omfatter meget mere: seks bind Tischreden, ti bind arbejder vedr. den tyske bibeloversættelse og 17 bind breve til og fra ham. Hertil kommer et antal registerbind, hvoraf hidtil fem bind er udkommet (1998; der mangler endnu syv bind).

Grane

Reformationen

Indledning

Historiske forudsætninger

Den lutherske reformation

Den radikale reformation

Reformationen i Danmark

Den calvinske og den anglikanske reformation

Billedkunst

Bibeloversættelser

Teater

Musik

Den evangelisk-lutherske kirke

Den reformerte kirke

Den anglikanske kirke

Danmark

Reformationen, (af lat. *reformatio*, afledn. af *reformare*, af *re-* og *formare* 'danne, forme', af *forma* 'form, ydre'), det historiske forløb i 1500-t., som førte til splittelse af den vesterlandske kristenhed og dannelse af **de protestantiske kirkesamfund** (se protestantisme). I historieskrivningen er der enighed om, at denne proces religiøst, politisk, kulturelt, økonomisk og socialt fik afgørende indflydelse på Europas nyere historie. Hvor man tidligere betragtede Reformationen som en skelsættende epoke af uomgængelig betydning for periodiseringen af den europæiske historie (og verdenshistorien), ses den i dag snarere som et vigtigt led i en reformperiode fra senmiddelalder til oplysningstid.

Historiske forudsætninger

Reformationen var i sin grund af religiøs-åndelig karakter og udsprang af et krav om kirkelig reform, som i sig selv ikke var nyt, men havde været fremført gennem hele middelalderen. Gregorianismen havde hævdet kirkens frihed og uafhængighed i forholdet til den verdslige magt og bekæmpet gejstlighedens verdsliggørelse i tilknytning til den cluniacensiske reformbevægelse inden for munkevæsenet. I slutningen af 1100-t. fremførtes fattigdomsidealet kritisk over for kirken af en lægmandsbevægelse (valdensere), og i

begyndelsen af 1200-t. slog det igennem i oprettelsen af tiggermunkeordnerne, bl.a. dominikanere, franciskanere og karmelitere. Mod kuriens påstande om paveelig overhøjhed over kejser- og fyrstemagt havde William fra Ockham protesteret i første halvdel af 1300-t. I 1300-t.s anden halvdel skrev John Wycliffe imod papalismen og den hierarkiske kirkeinstitution, fremhævede Kristi efterfølgelse, dvs. et liv i kærlighed, ydmyghed og fattigdom, som kriterium for kirkelig autoritet og ville med sine tilhængere (lollarder) bl.a. afskaffe aflad, sjælemesser, helgendyrkelse og cølibat. Wycliffes skrifter fik betydning for Jan Hus, undertiden kaldt den første reformator, og for husitterne.

Den tyske mystik i 1200-t. og den nederlandske devotio moderna i 1300-t. var opbrud i middelalderens teologi, og den i senmiddelalderen opdukkende humanisme vendte sig direkte imod den skolastiske metode og fik som bibelhumanisme umiddelbar betydning for Reformationen (se også middelalder (tænkning)). I 1400-t.s første halvdel havde flere konciler som program at reformere kirken, men uden held, og den uafgjorte strid mellem pave og koncil om den kirkelige overhøjhed befordrede det spirende nationalkirkevæsen (se reformkoncil og reformkatholicisme). På rigsdage fastholdtes siden 1456 de tyske rigsstænders reformkrav til pavedømmet, fortrinsvis begrundet i den finansielle side af kuriens politik over for de tyske lande. Tilsvarende ønskede rigsstænderne øget indflydelse over for kejseren, ligesom voksende befolkningstal og samfundsøkonomiske forandringer førte til uro og krav om sociale forbedringer fra byernes borgere og fra bønderne.

Den lutherske reformation

Først Martin Luthers teologiske reformation (ordet brugte han kun sjældent selv) udløste i Tyskland en bred bevægelse, hvori forskelligartede strømninger (humanisme, tysk nationalisme, rigsstændernes selvstændighedsbestrebelse, se rigsstæder) og samfundsgrupper (fyrster, adel, borgere, riddere og bønder) kunne forenes i kampen mod romerkirken. Selv så Luther en afgørende forskel mellem Reformationen og de middelalderlige reformbevægelser deri, at disse omfattede "livet", dvs. organisation og ydre former, mens han tillige reformerede "læren", dvs. teologien. Hans reformatoriske budskab, at mennesket retfærdiggøres ved tro alene og ikke trinvis kan gøre sig fortjent til Guds velvilje, hjulpet på vej af den sakramentalt formidlede nåde, var uforeneligt med **den middelalderlige "gradstænkning"** (gradualisme) i teologi, fromhedsliv og kirkeinstitutionel praksis og indeholdt en afvisning af den senmiddelalderlige præstationsfromhed samt af den forestilling, at pavedømmet er guddommeligt indstiftet og den hierarkiske kirkeinstitution nødvendig for menneskers frelse (se gerningsretfærdighed og gode gerninger).

Offentliggørelsen 31.10.1517 af de 95 afladstaser gjaldt allerede for Luther selv som Reformationens begyndelse. Efter Leipzigdisputationen 1519 henvendte Luther sig målbevidst til den tyske offentlighed gennem det nye medium, trykte bøger og småskrifter, og mødte overvældende tilslutning til det antiromerske grundsynspunkt, at ingen menneskelig instans står mellem den enkelte og Gud, hvorfor alle har lige adgang til at fortolke Bibelen (se almindeligt præstedømme). Med sin afbrænding 10.12.1520 af den kanoniske rets lov bøger og pavens bandtrusselsbulle forkastede Luther gældende kirkeret. 3.1.1521 blev han bandlyst, og senere samme år gjorde Rigsdagen i Worms ham fredløs ved at stadfæste bandbullen som rigslov (Worms-ediktet). Ikke desto mindre fortsatte han sin virksomhed under den saksiske kurfyrstes beskyttelse og med loyal støtte fra Philipp Melanchthon. Gennem sine breve og sit store forfatterskab, herunder især den tyske oversættelse af Det Nye Testamente (1522), de tyske salmer, den tyske gudstjenesteordning (1526) og katekismen (1529), fik Luther afgørende indflydelse på den bevægelse, han selv havde udløst og især på dens udvikling i retning af et egentligt evangelisk kirkevæsen.

Klosterflugt, præsteægteskaber, uddeling af nadveren i begge skikkelser (dvs. uddeling af både brødet og vinen) og læsning af messen på tysk fulgte i kølvandet på de reformatoriske prædikanters virksomhed. Hvor fyrster og byråd indførte Reformationen i tyske territorier og rigsstæder, ofte under pres nedefra, skete det ikke blot i strid med kirkeretten, men også med Det Tysk-romerske Riges ret. Det var baggrunden for de stadige forhandlinger om religionsspørgsmålet på rigsdagene og for den reformatoriske bekendelsesdannelse, hvis hoveddokument er Den Augsburgske Bekendelse (1530). Den skulle legitimere de evangeliske stænder rigsretligt. Udtil afgrænsede den sig ikke blot i forhold til romerkirken, men også til andre reformatoriske bevægelser som zwingliane, antitrinitarer og døbere (se døberbevægelser); indtil dannede den grundlag for de verdslige øvrigheders gennemførelse af Reformationen ved kirkeordninger og visitationer (se visitats; se også Johannes Bugenhagen).

En række skrifter, som Luther udsendte i midten af 1520'erne, var rettet imod bønderne (Den Tyske Bondekrig, 1525), imod sværmerne (mystikere og spiritualister) og imod humanisten Erasmus af Rotterdam og hans bog om den frie vilje. Disse skrifter kan siges at markere overgangen fra den brede reformatoriske bevægelse til den øvrighedsregulerede lutherske reformation, som i løbet af de følgende årtier indførtes i

store dele af Nordeuropa (se lutherdom). Efter Den Schmalkaldiske Krig 1546-47 og det augsburgske interim (1548) førte Reformationen ved den augsburgske religionsfred i 1555 til en rigsretlig anerkendt konfessionel spaltning af Tyskland. Interne stridigheder mellem filippister og gnesiolutheranere splittede lutheranerne i de nærmeste årtier efter Luthers død i 1546, men afløstes af en enhedspræget luthersk protestantisme med en nøje fastlagt lære (Konkordiebogen, 1580), se ortodoksi. Forinden var Reformationen blevet negativt defineret af Tridentinerkonciliet (1545-63), som formulerede grundlaget for den katolske modreformation.

Den radikale reformation

Reformationsforskningen har siden midten af 1900-t. brugt udtryk som den radikale reformation eller Reformationens venstrefløj til karakteristisk af de evangelisk sindede, som hævdede, at det uforfalskede reformatoriske anliggende alene kunne varetages af de i sandhed "fromme", og som derfor - undertiden også ud fra sociale og politiske motiver - tog afstand fra den øvrighedsregulerede Reformation og dens "nye papister". Luther betegnede talsmænd for sådanne opfattelser, bl.a. Andreas Karlstadt og Thomas Müntzer, som sværmere og "himmelske profeter". Lægfolkets indflydelse, en udpræget antiklerikal indstilling, et spiritualistisk syn på formidlingen af frelsen samt en bogstavelig efterlevelse af Jesu bud spillede en afgørende rolle i flere af disse bevægelser. De blev alle undertrykt af både evangeliske og katolske stænder, ofte på særdeles voldelig vis som i forbindelse med Den Tyske Bondekrig 1525 og Døberiget i Münster 1534-35. Indtil midten af 1900-t. er døberne i luthersk litteratur blevet kaldt anabaptister, dvs. gendøbere, skønt de var fortalere for voksendåb.

Reformationen i Danmark

I Danmark, hvor en nationalkirkelig udvikling var begyndt i anden halvdel af 1300-t., brød konge og rigsråd reelt med Rom ved i 1526 at vedtage, at bispevalg ikke længere skulle bekræftes af paven. Den lutherske bevægelse kom i første halvdel af 1520'erne til Danmark via Holsten og Slesvig og fik hurtigt fodfæste i Viborg, Malmø og på Fyn. Under kongens beskyttelse kunne evangeliske prædikanter, hvoraf adskillige var elever af reformkatolikken Poul Helgesen, udbrede den nye lære. På herredagen i København 1530 fremlagde Hans Tausen og de øvrige prædikanter, støttet af købstædernes borgerskab, Confessio Hafniensis. Efter Grevens Fejde blev Reformationen indført ved recessen af 30.10.1536, som afskaffede den katolske bispemagt og konfiskerede bispegodset. Kirkens nyordning blev fastlagt i Kirkeordinansen af 2.9.1537. Samme dag indviedes de syv første lutherske biskopper (superintendenten), blandt dem Peder Palladius; som Sjællands biskop og professor ved Københavns reorganiserede universitet blev Palladius s.m. kong Christian 3. den drivende kraft i opbygningen af den evangelisk-lutherske kirke (se også Danmark (kirkehistorie)).

Den calvinske og den anglikanske reformation

I Schweiz, Sydtyskland, Frankrig, Holland og Skotland udbredtes Reformationen i en udformning, som blev afgørende bestemt af Huldrych Zwingli, Martin Bucer og Jean Calvin (se også reformerte kirker og John Knox). Striden mellem Luther og Zwingli om nadverforståelsen kom varigt til at belaste forholdet mellem reformerte og lutheranere (se Marburgartiklerne). Først ved Den Westfalske Fred i 1648 kom den augsburgske religionsfreds bestemmelser til at omfatte de reformerte stænder.

I England fik Reformationen et egenartet forløb, hvor forskellige reformatoriske impulser fra det europæiske fastland indgik forbindelse med reformkatolske bestræbelser og kongemagtens dynastiske og politiske interesser. Bruddet med Rom skete i 1534 ved Henrik 8.s suprematsakt, der fastslog, at kongen er det eneste jordiske overhoved over Englands kirke, og det betød et sammenbrud for hele den middelalderlige kirkeorganisation. Ærkebiskop Cranmer skabte med Book of Common Prayer (1549) grundlaget for det religiøse og gudstjenstlige liv, som er karakteristisk for den anglikanske kirketype. Med de 39 Artikler fik den engelske kirke i 1563 sin blivende lærebekendelse, som er reformatorisk ved at hævde retfærdiggørelsen ved tro og i øvrigt er karakteristisk ved at forene luthersk-melanchthonisk, bucersk og calvinsk inspiration; se også den anglikanske kirke.

Se tillige Martin Luther, Philipp Melanchthon, Hans Tausen og Peder Palladius.

SK-P

Billedkunst

Over for den stærkt billedorienterede tradition i den katolske kirke reagerede Reformationens ledere forskelligt. Luther anså billeder, fx af Jesus eller af hellige kvinder og mænd, for uskadelige, så længe billederne selv ikke blev tillagt hellige egenskaber og blev tilbedt (se billede). Kalkmalerierne i Danmarks kirker overlevede 1500-t. i kraft af denne tolerante holdning og blev først overkalket senere (se kalkmaleri). Langt mere billedafvisende har de reformerte kirker forholdt sig (se calvinisme); i visse tilfælde er kirkerummet rensset for selv de mindste ornament. I 1566 fandt således en omfattende billedstorm sted i Nederlandene, til dels med politiske overtoner.

GP

Bibelovertættelser

Set med reformatoriske øjne står Bibelens autoritet over den kirkeligt regulerede tradition; Bibelen er sin egen fortolker. Det nødvendiggjorde oversættelser til folkesprogene. Særlig betydningsfuld blev Luthers tyske oversættelse af NT (1522) og GT (1534) i kirkelig sammenhæng og i det tyske skriftsprog udvikling, hvor den fik skelsættende virkning. Den fik også indflydelse på andre protestantiske bibelovertættelser, fx den danske (1550, Christian 3.s Bibel, også brugt i stifterne Skåne og Norge), den svenske (1540-41, Gustav Vasas bibel), den islandske (1584, Guðbrandur Þorlákssons Biblíá) og den engelske (1611, King James' Bible). Se også Bibelen (bibelovertættelser). GP

Teater

Trods kirkens gamle teaterfjendskhed forstod såvel katolikker som protestanter teatrets propagandistiske muligheder. Især i tysksproget område var strømmingen stærk. Luther og Melanchthon tilskyndede til at anvende dramaformen; Luther så fx i Judits og Tobias' apokryfe bøger, der blev udgivet 1534, en god hhv. tragedie og komedie.

Men da var aktiviteterne allerede i gang. Bibelspillene byggede på middelalderteatret ud fra Jesu liv og lignelser og gammeltestamentlige motiver, hvortil kom apokryferne, i allegorisk antikatolsk udlægning. Stor virkning fik Pammachius (1538) af Thomas Naogeorgus (1511-63), et kritisk panorama af kirkens udvikling. Også fastelavnsspillet blev udnyttet, især i schweizisk område; en banebryder her var Niklaus Manuel Deutsch med fx Von Pabsts und Christi Gegensatz (1522). Afladshandel, helgendyrkelse og klerikalt skørlevned blev skånselsløst spiddet. Mesteren inden for især det verdslige drama blev nürnbergeren Hans Sachs med en række moraliserende farcer.

Skandinaviske tekster, således den danske skoledramatik, er i høj grad afledt af de tyske. I England kendes tidligt antipapistiske spil i troskampen, herunder inddragelse af historisk stof som i John Bales King John (ca. 1538), hvorimod bevægelsen var knap så markant i fransksproget område til dels pga. en mere udtalt antiteater-holdning hos bl.a. Calvin.

Holm

Musik

Reformationens musik omfatter den musik, som anvendtes i de protestantiske kirker i reformationsperioden, især i den luthersk-evangeliske kirke. Selv skabte Reformationen ingen ny musikalsk genre, men knyttede an til eksisterende udtryksformer, både verdslige og kirkelige, uden at drage konfessionelle skel.

Den evangelisk-lutherske kirke. Luthers afvisning af den katolske opfattelse af messen som et offer og hans ønske om gudstjenesten på modersmålet nødvendiggjorde en reform. Hans tidligste gudstjenesteforslag, Formula missae (1523), fremtræder som en evangelisk rensket katolsk messe, men den egentlige fornyelse kom med Deutsche Messe (1526). Her er messens rammer endnu bevaret, men sproget er tysk og de oprindelige latinske messeled erstattet af koraler (salmer). Dermed fik menighedens sang en central placering i gudstjenesten.

Luthers gudstjenesteforslag dannede mønster for talrige efterfølgende ordninger. I større byer med latinskolekor og kantorier kunne latin fortsat bruges, mens tysk i første række fandt anvendelse i de mindre byer og i landkirker. I mødet med lokale traditioner opstod mange forskellige gudstjenester, der som regel blandede tyske og latinske messeled. Salmebogen Achtliederbuch og korsangbogen Geystliches Gesang-Büchlein (begge 1524) afspejler salmesangens dobbelte anvendelse som enstemmig menighedssang og flerstemmig korsang. I praksis blev koralens strofer ofte fremført vekselvis mellem menigheden og koret, endog orgelet kunne deltage. Flere satser i Geystliches Gesang-Büchlein er holdt i en enkel node-mod-node-stil, som senere blev særegen for den protestantiske koral (se koralbearbejdelser). Denne type blev dog ikke umiddelbart fulgt op; først mod slutningen af 1500-t. og med direkte udspring i de humanistiske bevægelsers forenklingstendenser nåede menighedssangen sin endegyldige udformning i kantionalkoralen.

Som et monument over den tidlige protestantiske kormusik står komponisten og musikforfatteren Georg Rhaas 16 samlinger (1538-51) med musik til enhver liturgisk lejlighed, de fleste udsættelser til latinske tekster. For Rhaas samlede opus gælder, at stilen er konservativ.

Mod slutningen af 1500-t. var den lutherske kirke trængt af den katolske modreformation og af calvinismens succes. Som en reaktion opblomstrede tilvirkningen af tyske sange og korkompositioner, og nye musikformer af specifik protestantisk karakter udvikledes under indflydelse dels fra Orlando di Lassos modne stil, dels fra den italienske madrigal. Til de vigtigste former hører kantionalmotetten og den imitatorisk anlagte koralmotet. Johannes Eccard, Leonhard Lechner, Hans Leo Hassler og Michael Praetorius står som denne tids førende protestantiske komponister. Stærkt påvirket af den koncerterende stil fra Venezia opstod kort efter 1600 den gejstlige koncert, som med tiden udviklede sig til den kirkelige kantate.

Både koralpassion og motetpassion blev anvendt og videreudviklet i den lutherske kirke. Heinrich Schütz' stærkt personlige udformning af koralpassionstypen står som et kunstnerisk højdepunkt. Den senere oratoriepassion kulminerede med J.S. Bachs passioner.

Den reformerte kirke. Fra begyndelsen udelukkedes al kunstnerisk og musikalsk udsmykning af gudstjenester, og som menighedssang var kun gammeltestamentlige salmer i enstemmig udførelse tilladt. Dog blev i Frankrig psalteret udsat flerstemmigt, bl.a. af Claude Goudimel, til brug for private andagter. Også orgelmusik var forvist fra gudstjenesten, og i Amsterdam måtte Jan Pieterszoon Sweelinck opføre sine orgelværker ved aftenkoncerter. Gennem sine mange nordtyske elever fik han dog stor betydning for protestantisk orgelmusik.

Den anglikanske kirke. Den engelske liturgi blev fastlagt i Book of Common Prayer (1549, modificeret 1559). De vigtigste musikalske former beregnet for større kirker inddeles i services, omfattende musikken til messen og tidebønnerne, og anthems, som er motettens og kirkekantatens engelske modstykke.

Danmark . I Danmark spores den reformatoriske bevægelse allerede i begyndelsen af 1520'erne, og lutherske messer blev afholdt flere steder, før lutherdommen 1536 blev statsreligion. Kirkeordinansen (lat. 1537, da. 1539) gav regler for alle kirkens forhold og funktioner. Den tidligste menighedssang var med få undtagelser oversatte tysk-lutherske koraler, men i den første autoriserede danske salmebog, Hans Thomesens salmebog (1569), er omkring halvdelen af 268 koraler af dansk herkomst. 1573 udkom den første danske korsangbog til højmesse, Niels Jespersøns Graduale, der foruden en række salmer indeholdt latinske messeled med gregorianske toner. Forskellige korsatser til den danske højmesse er overleveret i Mogens Pedersøns Pratum spirituale (1620). Roskildepassionen vidner om, at en udløber af koralpassionen har været fremført i den danske kirke på langfredage. Se også salmebøger.

Protestantisme, (af lat. protestans, af protestari 'offentligt bevidne, bevise', af pro- og testari 'bevidne', af testis 'vidne', og -isme), begreb, der i snæver betydning bruges som fællesbetegnelse for de tre store kirkelige grupperinger: den lutherske, den calvinske (reformerte kirker) og den anglikanske. I videre betydning dækker det den "radikale" protestantisme, der til højre består af en mangfoldighed af biblicistiske og spiritualistiske samfund, der forkaster barnedåben og afviser enhver forbindelse mellem kirke og stat (se også døberbevægelser), og til venstre af en rationalistisk, humanistisk kulturstrømning, der er mere almenkulturel end egentlig kirkelig.

Betegnelsen protestanter opstod i 1529 på Rigsdagen i Speyer, da de evangeliske stænder protesterede imod en beslutning om at standse Reformationens videre udbredelse. Protestantisme udtrykker således, oprindelig negativt, en indsigelse imod magtanvendelse i trossager og, positivt, en påstand om samvittigheds- og trosfrihed. Protestanterne foretrak selv betegnelsen de evangeliske, som markerer dels ønsket om tilbagevenden til den oprindelige kristendom, dels betoningen af evangeliet som det glædelige budskab om syndernes forladelse og retfærdiggørelse ved tro alene og ikke ved lovens gerninger eller moralske præstationer. Forholdet til Gud er i protestantismen umiddelbart, uden spærrende melleminstanser. Historisk var de første protestanter tilhængerne af Martin Luther og i Schweiz tilhængerne af Huldreich Zwingli, og snart fulgte de reformerte efter, inspireret af Jean Calvin. I England dannedes den anglikanske kirke, den særlige form for protestantisme, som står den romersk-katolske kirke nærmere end de øvrige protestantiske kirker.

Betoningen af selve evangeliet som frelse ved tro alene er nok stærkest i lutherdommen. De reformerte lægger også vægt på kirkeordningen, som skal indrettes efter nytestamentlige forskrifter. For den romersk-katolske kirke er bispeembedet nødvendigt, og noget lignende gælder for den anglikanske kirke; for de reformerte kirker er det snarere nødvendigt, at der ikke findes biskopper. For de lutherske kirker kan biskopper være nyttige, men i øvrigt er enighed om evangeliets forkyndelse og sakramenternes forvaltning tilstrækkelig for kirkernes enhed.

Politisk harmonerer protestantisme godt med demokratiet og har været medvirkende til dets fremkomst, især den amerikanske protestantisme. De reformerte og anglikanerne går ind for en ret nær forbindelse mellem kristendom og politik. I lutherdommen skelnes der mellem de "to regimenter", det åndelige og det verdslige; de er ikke hinanden uvedkommende, men må ikke sammenblandes.

Protestantisme er mest udbredt i det nordvestlige Europa, Nordamerika og Australien. Siden 1700-t. har de protestantiske kirker drevet en udstrakt missionsvirksomhed i Asien og Afrika. Ikke mindst den radikale, spiritualistiske protestantisme, fx pinsekirken, har på verdensplan haft stor fremgang i 1900-t.s anden halvdel.

Protestantismen er den mest mangfoldige og mest splittede del af kristenheden; det kan være en del af forklaringen på, at de kirkelige enhedsbestrebelse (økumeni) i 1900-t. tog deres begyndelse her, siden med

tilslutning af de ortodokse kirker. I 1948 dannedes Kirkernes Verdensråd, der har 330 kirker som medlemmer (1998), deraf langt de fleste større protestantiske kirker.

Renæssancens historie ...

1550 ..., 16/116-123

renæssance (fransk): genfødsel. I overført betydning genopdagelse eller genoplivelse af forsømte kulturværdier; som betegnelse for en periode, bl.a. om karolingisk renæssance omkring 800. - Renæssancen slet og ret betegner den euro-pæiske kulturopblomstring, der dannede overgangen mellem middelalderen og nyere tid og som af sine italienske foregangsmænd i 14.-15. årh. blev betragtet som en genfødsel af den klassiske oldtids menneskesyn, tænkning og kunst. Ordet "rinascere" blev allerede anvendt af Ghiberti; men først gennem Burckhardts og andres arbejder i 19. årh. blev renæssance international betegnelse for Italiens kulturfornyelse i 14.-16. årh. og dens europæiske fortsættelse i 16. årh. I 14. årh. var centralautoriteten i Italien opløst; paverne sad i Avignon i S-Frankrig, og kejseren mistede grebet om N-Italien. De italienske bystater kunne forme deres eget politiske og åndelige liv. P.gr. af den gunstige beliggenhed for transithandelen kom de til at ride på toppen af tidens velstandsbølge og fik overskud og lyst til en kulturindsats; desuden fik de ved handelsforbindelsen med Byzans og Nære Østen nye impulser, især kendskabet til de dér bevarede oldgræske tekster. Mens kulturlivet i middelalderen havde været helt afhængigt af kirken, blev i renæssancen byadelen og den velhavende borgerstand åndslivets beskyttere, og der skete en forskydning fra en religiøs til en mere æstetisk indstilling. Man begyndte at tænke og optræde friere; kunst, litteratur og arkitektur prægedes af en almindelig frigørelse, og humanismen fortrængte middelaldereteorien. I videnskaben fandt efterhånden et nyt, mere erfaringsbegrunder verdensbil-lede sin form, og individualisme afløste middelalderens kollektivism. Renæssancen var i sin oprindelse og i sin højeste udfoldelse et italiensk fænomen; men på samme tid var de vesteuropæiske søfartsnationer i gang med de store opdagelsesrejser, og i V- og Mellemeuropa spirede de tanker, der i begyndelsen af 16. årh. affødte reformationen. Ca. 1500 bredte renæssancen sig til Frankrig og Tyskland; til *N-Europa nåede den først ca. 1550*; til Danmark blev nybruddet for en stor del formidlet gennem den rige nederlandske renæssance.

Naturvidenskaberne: Renæssancen betød et brud med den aristoteliske fysik, man forelæste over på alle læreanstalter ca. 1300-ca. 1600. Her forelå ikke nogen genfødsel af antikkens ideer, men en nyskabelse. Afgørende betydning fik Kopernicus' idé om, at Solen og ikke Jorden er verdens midtpunkt, Brunos idé om universets uendelighed og Galileis forståelse af, at man ved at indskrænke sig til at beskrive målelige træk ved fænomenerne kan opstille eksakte natur-love.

Filosofi: Renæssancen blev et brud med senmiddelalderens tankesystemer, især med Thomas af Aquinos, begyndende med en platonistisk strømning i 15. årh., repræsenteret af bl.a. Nikolaus fra Cusa, og en empiristisk tendens som hos Leonardo da Vinci og Paracelsus. Resultatet blev en omfattende frigørelse fra senmiddelalderens verdensopfattelse, markeret ved nye gudsforestillinger som panteisme hos Nikolaus fra Cusa og Bruno, ved udogmatisk humanisme som hos Erasmus af Rotterdam, eller ved irreligiøsitet; Machiavelli repræsenterede den kyniske nyttemoral.

Litteratur: Renæssancen prægedes af troen på "det fuldkomne menneske", et handlingsmenneske med hele tidens dannelse, ønsket om fri tænkning og forskning, kravet om ret til at kritisere bestående samfundsformer, efterligning af græsk og latinsk litteratur, alt i modsætning til middelalderens præste- og adelsvælde og båret af stor begejstring for oldtidens humanistiske idealer. Firenze var et åndscentrum, hvor især Platon dyrkedes. Litteraturen var overvejende på latin, en række storværker dog på landenes egne sprog. Forløbere for renæssancens litteratur var Dante, Petrarca, Boccaccio og Chaucer. Bogtrykkunstens opfindelse, de store geografiske opdagelser og humanister som Erasmus af Rotterdam udbredte begejstringen for klassisk lærdom over hele V-Europa, og Aristoteles' Poetik blev atter digternes lærebog. Typiske skikkelser i renæssancens litteratur og filosofi var i Italien Machiavelli, Bruno og Galilei, Campanella, Ariosto, Aretino og Tasso; i Spanien Cervantes og Lope de Vega; i Portugal Camões; i Frankrig Montaigne, Rabelais og Plejaden; i England Spenser, Shakespeare, Marlowe, Sidney, More og Bacon.

I Danmark brød renæssancen igennem med Anders Arrebo (1587-1637).

Arkitektur: Renæssancens arkitektur opstod i Firenze som en fortsættelse af 12. og 13. årh.s toskanske prærenæssance, men inspireret af udgravningerne af de græske og romerske bygningsværker. Karakteristisk for hele renæssancens arkitektur var indførelsen af det antikke bygningsystem, indordnet efter søjler og entablementer (arkitrav + frise + karnis) i dorisk, ionisk, korinthisk, toskansk og kompositorden. Facadernes vandrette linjer markeredes ved fremhævede veder-lag, forkrøppede gesimser og trappepodier, mens de lodrette linjer understregedes af søjler og pilastre, ofte i form af hermer og karyatider. Ung-renæssancens

mest betydende arkitekter var Brunelleschi og Alberti, der blev grundlægger af hele renæssancens arkitektur og byplanlægning. Alberti genindførte som den første den oldromerske triumfbue i en kirkefacade (på Malatestatemplet i Rimini), mens Brunelleschi skabte et nyt rumforhold i arkitekturen. Inspireret af opdagelsen af perspektivets love brød han med tidligere kirkearkitektur og udførte i Firenze Santo Spirito-kirkens midt-skib dobbelt så højt som bredt. Hans hittebørnshospital i Firenze, fra 1421-45, regnes for den første helt rene renæssancebygning. Hans mesterværk er kuplen over Firenze domkirke, der opførtes efter gotisk mønster, en indre og en ydre skal. Paladserne i ung-renæssancen er massive og enkle med facader i groft tilhugne kvadersten og med dristige gesimser. Vinduerne er placeret symmetrisk og ofte tvedelt af lette søjler. Nederste stokværk er ud mod den indre gård smykket med søjlearkader, mens de øvre stokværk ofte har åbent pilastergalleri. Højrenæssancens paladser var mere i stil med antikkens krav om storhed, forenet med harmoni og ro. Roms første renæssancebygning er Palazzo della Cancelleria, opført 1486-98 af Raffaello Riario, mens højrenæssancens fornemste arkitektur ses i Palazzo Farnese, opført omkring 1534 af Sangallo den Yngre, bortset fra det øverste stokværk, der er af Michelangelo, hvis kendteste bygningsværk er Peterskirkens kuppel. Ledende arkitekt i højrenæssancen var Bramante. Il Tempielto og Vatikanets Damasus- og Belvedere-gårde er vidner om hans evner som formidler af renæssancekunsten. Kun få af Raffaels bygninger kendes, bl.a. Villa Madama i Rom, mens Leonardo da Vincis evner som arkitekt hovedsagelig fandt udtryk i tegninger og skitser. Renæssancen bredte sig hurtigt til det øvrige Europa. 1540 rejste Serlio, en af senrenæssancens foregangs mænd, til Frankrig, hvor han gennem Fontainebleau-skolen påvirkede bl.a. Pierre Lescot (Louvre).

Til England og Tyskland nåede stilen først efter 1610; Inigo Jones opførte Englands første renæssancebygning, Queen's House i Greenwich (1635), mens Elias Holl (1573-1646) opførte rådhuset i Augsburg (1615-20). Den nederlandske renæssance udviklede specielle karakteristika: tegl kombineret med sandsten, og den skabte det såkaldte kryds- eller renæssanceskifte, lagvis løbere og bindere, der afløste munkeskifte. Karakteristisk for dansk renæssance, ung-renæssance ca. 1530-90, høj-renæssance 1590-1620 og sen-renæssance 1620-30, er volutsvungne gavle, bly- eller kobber-tækte tårne og spir, søjler og pilastre i sandsten, der også i udstrakt grad anvendtes til store portaler og vindues-indfatninger, samt kvadersokkel. Kirkebyggeriet stagnerede efter reformationen; men herregårde opførtes i stort tal. **Danmarks første renæssancebygning er Hesselagergård**, formentlig opført af Morten Bussert, der fik banebrydende betydning for stilen i Danmark; tidlige er tillige **Kronborg, Lystrup, Egeskov, Hollufgård** og **Randrup**. Fra høj-renæssancen, den såkaldte **Christian 4.-stil**, stammer bl.a. **Rosenborg, Frederiksborg Slot, Børsen, Rosenholm** og **Holcken-havn**. Bygmestre var i ung-renæssancen bl.a. van Paeschen og van Opbergen, mens høj- og sen-renæssancens arkitektur hovedsagelig skyldes stenhugger- og bygmesterfamilien van Steenwinckel. Storkøbmændene opførte statelige borger-huse, hvoraf **Jens Bangs Stenhus i Ålborg** og **Borgmestergården på Amagertorv i København** er de mest fremragende. Det typiske købstadshus var en toetages bindingsværksslænge, hvor øverste stokværk var udkraget på kunstfærdigt udskårne knægte; **Apoteker Reimings Gård i Kolding** er et fornemt eksempel på den nordtyske gavlf orm, hvor facaden er rigt prydet med snitværk.

Maler- og billedhuggerkunst: Renæssancens maler- og billedhuggerkunst forudsatte kendskab til klassisk litteratur og kunst samt fortrolighed med Bibelen. Symboler og allegorier, emner fra mytologi, helgenlegender og verdslig historie indflettedes overalt i en grad, der gav disse tilsyneladende realistiske og naturalistiske kunstværker en dybere mening.

I ungrenæssancens malerier udspilles scenen parallelt med billedfladen, og farvevalget er muntert, næsten "kulørt"; kvinderne er høje og slanke med ovalt, langagtigt ansigt, hvorfra håret er glat tilbageskrabet. Der anvendes borgerlige gestus, f.eks. næsevrængning, der undertiden kan bortlede opmærksomheden fra hovedmotivet; landskaberne er fantasifulde. Højrenæssancens malerier er mere i overensstemmelse med antikken; farverne er douce, kvinderne kraftigere og mere livsnære; landskaberne er realistiske. Pyramideopbygning af motiverne er stærkt yndet. Størst betydning for malerkunsten fik Masaccio (1401-28); i sine fresker i Brancacci-kapellet, Santa Maria del Carmine i Firenze, anvendte han overraskende perspektiver, realistiske forkortninger, anatomiske detaljer og overgange mellem lys og skygge, der blev banebrydende for malerkunsten. Fra Angelico fortsatte i nogen grad den middelalderlige tradition fra Giotto, freskerne i San Marco-klostret, Firenze, mens bl.a. Uccello, Botticelli, Filippo Lippi og Ghirlandaio fulgte Masaccios linje. I billedhuggerkunsten indførte man realismen; skulpturen skulle være anatomisk korrekt, og det nøgne legeme blev genstand for beundring. Donatello lagde i højere grad vægt på det psykologiske, det drama-tiske i figuren, mens Verrocchio, der bl.a. skabte rytterstatuen af Colleoni i Venezia, mere lagde vægt på detaljer. Mens ung-renæssancen havde været et studium af enkeltheder, blev højrenæssancen de

storladne helhedsvirkningers periode, der prægedes af Correggio og universalgenierne Leonardo da Vinci, Raffael og Michelangelo. Med vægt på farve og clairobscur og forkærlighed for det voldsomme, frodige og bastante arbejdede Giorgione og Tizian, Veronese og Tinto-retto i Venezia. Allerede med Jan van Eyck nåede den italienske renaissancebilledkunst N for Alperne, men slog først igennem efter 1500, i Tyskland formidlet af bl.a. Albrecht Dürer og Holbein den Yngre, der især arbejdede for Henry 8., og i Nederlandene af Pieter-Brueghel den Ældre; El Grecos malerier er typiske for manierismen. **Renæssancemaleriet i Danmark fandt først udtryk i kirkernes kalkmalerier**, hvor rankeværket nu bredtes over hele hvælvingsskappen og motiverne inspireredes af Christian 3.s Bibel. Helgenfigurerne afløstes af profeter, og donatorernes våbenskjolde blev placeret centralt, undertiden i form af anefriser eller epitafier. Egentligt renæssancemaleri udførtes af indvandrede kunstnere som Karel van Mander, Albert Haelwegh (død 1673) samt Pieter Isaacsz (1569-1625). **Dansk renæssanceskulptur ses mest i gravmæler og ligsten. Mindstenen over Absalon** i Sorø Kirke, hugget i 1536 af Morten Bussert, betegner et stilskifte, hvor renæssancens ornamentik bryder igennem. **Caritas-brønden på Gammeltorv** i København er støbt 1608 i bronze af Peter Hoffmann.

Kunsthåndværk: Renæssancens kunsthåndværk er præget af, at det oftest udførtes af kunstnere og ikke af håndværkere. Karakteristisk for italiensk renæssances kunsthåndværk var alteropbygninger, husgeråd og møbler. I Faenza, Pesaro og Urbino oprettedes majolikaværksteder og i San Marco i Firenze et mosaikværksted; Murano fik glaspusteri. Tinstøbere prydede tallerkener med elegante borter og blomstermønstre; våbensmedene var berømt for deres damas-cerede harnisker, skjolde og daggertter. Billedskærere udsmykkede lofter og døre med fremspringende ornamentter og intarsier, og guldsmedene fremstillede servicer, smykker og dekorativt tilbehør til hjem og kirke. Tekstilernes farver var præget af veneziansk malerkunst. **I Danmark indførtes efter reformationen prædikestole og stolestader, der prydedes med snitværk og intarsier**; fløjaltrene afløstes af katekismustavler. I højrenæssancen vrimler billedskærerearbejderne af frugtklaser, løvværk og menneskefigurer i form af karyatider og hermer; træværket var ofte bemalet. I senrenæssancen indtrådte en tydelig forvridding; arme udarter til bladværk, og vrængende masker anvendes som dekor i mellemliddene. Alterkalke, vinkander og oblatæsker udførtes ofte i drevet guld eller sølv, besat med juveler, eller i alabast. Hans Knieper skabte i renæssancen **Kronborg-tapeterne**, og Diderik Fuiren (død 1603) udførte 1596 **Christian 4.s krone**, der betragtes som Europas fineste guldsmedearbejde. Danmarks renæssancemøbler er i udpræget grad påvirket af nederlandske og holstenske renæssance; Danmarks største og fineste renæssancemøbel er **Skaføgård-skabet** (ca. 1598-1610), skåret af Mikkel van Groningen.

Musik: Renæssancens musik er præget af, at man ivrigt studerede de oldgræske skrifter om musik; men inspirationen forblev litterær, idet selve musikken var gået tabt. Forsøget på at genskabe det græske drama førte i løbet af 16. årh. til den store operas opståen og til en musikalsk stilvending. Også kirkemusikken blomstrede, bl.a. med komponister som Palestrina og Orlando di Lasso, hvis kormusik blev et kirkemusikalsk ideal. Renæssancens musik i denne periode stræbte mod harmoni, vellyd, klare proportioner og en udtryksmæssig udadvendthed; en rigere, mere udtryksfuld musik opstod dog snart i Italien som forløber for barokmusikken.

Humanisme ...

1300-1600, 9/53-56

humanisme (latin): oprindelig en bevægelse i renæssancen; gik ud på at genoplive oldtidens kultur, bl.a. gennem studiet af humaniora; en hovedrepræsentant var Erasmus af Rotterdam. Aflagde efterhånden sin ensidige interesse for *klassisk dannelse* og eksisterer stadig som en livsholdning eller virksomhed, der sætter menneskenes velfærd og udvikling som det højeste af alt. I almindelighed regnes tolerance og næstekærlighed for vigtige træk ved denne holdning.

Pietisme ...

1700- / IM 1865, LM 1869 ...

pietisme (latin): følelsesbetonet religiøs fromhedsretning; historisk en fra Spener udgået vækkelsesbevægelse i de lutherske kirker i 17. og 18. årh. I reaktion mod den rådende stive ortodoksi betonedes Spener i gudelige forsamlinger fra 1670 en mere praktisk orienteret kristendom, værdien af overensstemmelse mellem liv og lære, en personlig oplevelse af troen, og at lægfolk burde have større andel i det kirkelige arbejde. Fra ca. 1690 var Francke ledende, med byen Halle som pietismens åndelige centrum; bevægelsen blev mere *asketisk* og *aggressiv*, og *forlystelser fordømtes*. Til Danmark nåede pietismen under Frederik 4 (1699-1730), og

vakte bl.a. interesse for *missionen* (Trankebar). Den fik sin største indflydelse og magt under Christian 6 (1699-1746). Landmilitseren ophævedes 1730, men genindførtes med stavnsbånd 1733; import-forbud for korn gennemførtes 1735. Statsstøtte ydedes til handel og industri, med ringe virkning. Mod denne forarmelse søgte han religionens trøst på pietistisk vis, idet han 1735 indførte *kirketvang*, 1736 *konfirmation* og 1741 *forbud mod gudelige forsamlinger af lægmænd*. 1736 oprettedes et juridisk fakultet ved Universitetet. Blandt dens betydeligste mænd var præsten Ewald (digterens fader). Pontoppidans katekismus-forklaring havde længe betydning, Brorsons salmer har det stadig. Bevægelsen har udmærket sig ved interesse for undervisning, også af de dårligst stillede (Vajsenhuset), og ved socialt hjælpearbejde.

”Oplysningstiden” ...

1690-1780, 14/501

tiden mellem ca. 1700 og 1800, i hvilken bestemte filosofiske, politiske og sociale strømninger, især i England og Frankrig, udtrykker troen på samfundsmæssige og humanistiske fremskridt gennem udvikling af *fornuften* og folkelig *oplysning*. Blandt oplysningstidens ledende tænkere var John Locke, der som den første krævede *religiøs tolerance*, og Voltaire, der kæmpede for *trykkefrihed* og beskyttelse af *borgernes rettigheder*, samt Montesquieu, som krævede en tredeling af regeringsmagten i den lovgivende, udøvende og dømmende myndighed. Inspireret af den nye naturvidenskab søgte *oplysningsfilosofferne* gennem en popularisering af dens konsekvenser at *frigøre* menigmand fra dogmatisk tænkning og derved *nedbryde de verdslige og kirkelige autoriteters magt*. En kreds af tidens lærde udgav i 1751-80 *Encyclopédie, ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers* (28 bind, redigeret af Diderot og d'Alembert), der som folkeoplysende værk fik stor betydning. Dog fastholdt de fleste af oplysningstidens tænkere troen på Gud som skaber og ideen om oplyst enevælde som styreform, idet samfundsreformerne skulle komme fra statens leder, ikke ved revolution og folkestyre. Gennem J.-J. Rousseau og Pestalozzi vandt oplysningstidens lære om selvstændig tænke og tolerance indpas i pædagogikken. De nye tanker fik indflydelse i de europæiske lande, hvor *oplyst enevælde indførtes, i Danmark ved Bernstorff og Reventlow*, samt i N-Amerika med den af Locke og Montesquieu inspirerede forfatning af 1789. Også *den franske revolution fra 1789 var delvis en følge af oplysningstiden*, selv om den politisk var i strid med dennes grundtanker.

Heraldik ...

Heroldkunst; system af kende- og ejermærker, kaldet ”våbener”, i reglen i form af et skjold evt. med hjelm og andet tilbehør; desuden kundskaben om våbener og den kunstneriske gengivelse af dem.

Heraldikkens fremkomst: Præheraldik optræder på fx Bayeux-tapetet. Brugen af våbenskjolde efter bestemte regler opstod i Vesteuropa i 1130'erne som følge af den hjelmklædte krigers behov for at give sig til kende. Man bemalede kampskjoldet og undertiden også andre rustningsdele med let genkendelige figurer i klare kontrasterende farver.

De samme motiver kunne gengives i faner. Skikken blev hurtigt præget af normdannende regler. Oprindeligt var våbenmærket personligt, men efterhånden som man lagde vægt på arvelighed og dermed kontinuitet, fik våbenet en mere permanent karakter. Det blev et symbol, hvortil der knyttedes retlige forestillinger. For fyrsternes vedkommende fik brugen af våbener især betydning i territorial og politisk henseende.

Selvom brugen af bemalede skjolde efterhånden ophørte, fortsatte man med at gengive våbener, fordi de var blevet visuelle udtryk, der straks kunne genkendes af mange. Den regelbundne brug af våbener blev et kulturfænomen af stor kunstnerisk og psykologisk virkning.

Magen David / ”Davids Skjold”

I jødisk tradition bruges det sekstakkede heksagram – Davidsstjernen – som symbol.

Betydning/symbolik skal nærmere udforskes.

Det sekstakkede heksagram blev tidligt ”optaget” som kristen symbol.

Maltserkorset og dets symbol opbygning skal nærmere udforskes.

Find frem til: "GRUND-stenen"

uden indpakningspapir !

d.v.s.

KRISTENDOM / jødedom jf. KRISTUS

* ✕ *

5 Mos 6,4

Hør, Israel! Herren vor Gud, Herren er én.

Luk 6,27

**Men til jer, som hører mig, siger jeg:
Elsk jeres fjender, gør godt mod dem, der hader jer.**

Luk 6,33

**Hvis I kun gør godt mod dem, der gør godt mod jer, hvad tak fortjener I for det?
Sådan gør jo også syndere.**

Luk 6,35

**Men elsk jeres fjender, gør godt og lån ud uden at håbe på at få noget igen.
Så bliver jeres løn stor, og I bliver den Højestes børn, for han er god mod de utaknemlige og onde.**

1 Kor 7,19

Om man er omskåret eller ej, betyder ikke noget, men det gør lydighed mod Guds bud.

Vort liv kan få fylde, hvis vi tager næstekærlighedsbuddet på os.

Giv dig tid til at lytte, at trøste, at give kærlighed.

Dåb er omvendelse til MEDMENNESKELIGHED.

GUD kræver næstens lykke af din hånd.

Det største bud i loven

»Mester, hvad er det største bud i loven?«

Han sagde til ham: »Du skal elske Herren din Gud af hele dit hjerte og af hele din sjæl og af hele dit sind.«

Det er det største og det første bud.

Men der er et andet, som står lige med det:

»Du skal elske din næste som dig selv.«

På de to bud hviler hele loven og profeterne.«

Sl 119,34

Giv mig indsigt, så jeg overholder din lov og holder den af hele mit hjerte.

Jer 31,33

**Men sådan er den pagt, jeg vil slutte med Israels hus, når de dage kommer, siger Herren:
Jeg lægger min lov i deres indre og skriver den i deres hjerte.
Jeg vil være deres Gud, og de skal være mit folk.**

* * *

Den kgl. Kunst ...

Hvordan:

Iflg. Luther:

Gør dit daglige arbejde ... derved opfylder du næstekærlighedsbuddet ...

Ordenen siger:

Pligter: hoveddyder	Undfly: medfødte fejl	Afsky: laster
Tavshed	Flygtighed	Gerrighed
Forsigtighed	Uforsigtighed	Uretfærdighed
Mådehold	Rådvildhed	Umådehold
Barmhjertighed	Ladhed	Hovmod
Standhaftighed	Letsindighed	Falskhed
Flid	Mistænksomhed	Grusomhed
Redelighed	Egenkærlighed	Hævngerrighed
Kærlighed til næsten		

Opnå:

Tankens styrke
Forstandens magt
Viljens forædling
Tilbedelse af Gud
Håb om lyksalighed
Sindets fred

Redskab:

Fornuften
Samvittigheden

Opfyldes af lyst – *ikke* af tvang / bud / du skal !

Dette giver: LIVSKVALITET – LYKKE !

GUDS LOV ER VEJLEDNING TIL ET GODT LIV

Citater:

”Intet menneske er uundværligt,
men ethvert menneske er uerstatteligt”
Peter Kemp

The Torah states:

”Love your fellow man as yourself,
I am the Almighty (Leviticus 19:18).
The Talmud (Shabbat 31a) relates that
a non-Jew came to Hillel and said to
him:

“Convert me on the condition that you
will teach me the entire Torah while I
stand on one foot.”

Hillel accepted his condition and told
him:

“What you dislike,
do not do to your friend.
This is the entire Torah.
The rest is commentary.
Go and learn.”

Det vigtigste i en tale er pauserne.
Ralph Richardson

Alle store talere begyndte som dårlige talere
Ralph Waldo Emerson

De, som tier, siger mere end dem, som taler hele tiden.
Octave Mirbeau

I asked for strength, and
G-d gave difficulties to make me strong.
I asked for wisdom, and
G-d gave me problems to solve.
I asked for prosperity, and
G-d gave me brawn and brain to work.
I asked for courage, and
G-d gave me dangers to overcome.
I asked for love, and
G-d gave me troubled people to help.
I asked for favors, and
G-d gave me opportunities.
I received nothing I wanted.
I received everything I needed.
My prayers were answered.

Det er yderst bemærkelsesværdigt, at få indsigt i – via faglitteraturen –, hvilken rolle filosofien havde ved ”udformningen” af kristendommen i 300-400-tallet, specielt den katolske kirkefader Augustins rolle.

Det er lige så bemærkelsesværdigt, at få indsigt i ”udformningen” – uden ”rødder” – nemlig kristendommens ophav: Jødedommen. Man har bevidst afbrudt/kappet rødderne og resultatet er naturligvis derefter!

At mødet / bruddet - ca. år 58 - i Jerusalem fik så katastrofale resultater, og Paulus’ rejser i den hellenistiske verden ligeså, forstærker i dag behovet for oprydning, d.v.s. en REFORMATION, der heler det brudte!

At kirkefædre arbejdede i uvidenhed er et faktum ... Deres ”grundlag” var *filosofien* ...

At beskrive G-d som a) Det gl. Testamentes strenge/...

eller

b) Det ny Testamentes: ”Gud er kærlighed”

og kalde det ”tre-enighed” ...

det er godt nok en ”forenkling”, der vil noget !

For hvordan kan G-d beskrives ... jo, alene ved ”billede-forbud” i meget bred betydning !

nemlig, for at udtrykke, at G-d ikke kan beskrives ...

5 Mos 6,4
Hør, Israel! Herren vor Gud, Herren er én

* ✚ *

- Næste delemne: Præste-standens rolle/magt:
- a) Ægypten [Ove von Späth]
- b) Jerusalem [Ypperstepræsterne / Rom ~ Dødehavsrullerne]
- ... Kirken ~ Romerretten [Reformationen ~ løsrivelsen ...]
- c) Rosettens betydning:

Davidstjernen, Korset og Månen betegner religionernes symboler.
Betænk: Parcival ...
Hvem er klog: Den, der lytter til alle ... MEN ...

Sammen bygge "Den kgl. Kunst" ... med vinkel, passer og lodsnor ...
MEN, alt er ikke lige gyldigt ...
Betænk: HISTORIEN ...

tempel, (af lat. templum 'udskilt og afgrænset rum, helligt område, tempel' muligvis beslægtet med gr. temenos), bygning, som er indviet til en eller flere guder eller guddomme, huser alter, kultredskaber samt billeder og statuer af guden eller guderne og danner rammen om ritualer og ceremonier. Et tempel kan være meget beskedent, men ofte er templer store, kunstfærdigt udformede bygningsværker. Der kan være tale om hele tempelbyer eller -områder, hvor en række templer og helligdomme for flere guder findes. Kristne kirker, muslimske moskéer og jødiske synagoger er nærtbeslægtede med templer. Der kan være tale om lignende symbolik og monumentalisme og religiøse og sociale funktioner. Men bl.a. med baggrund i den vægt, de lægger på menighedsaktivitet og ord-gudstjenester, bruger de tre religioner andre betegnelser for deres religiøse bygninger.

Et tempel er først og fremmest gudernes bolig. Guderne forestilles at tage ophold i statuerne eller i rummene, hvor præster eller tilbedere udfører ofre og andre tjenester, eller hvor de modtager drømme, visioner eller budskaber fra guderne. Tempellets symbolik er afhængig af religionens kosmologi. Det afspejler ofte kosmos som et imago mundi, et billede af verden, som guderne har skabt den. Det kan også være symbol på verdensmidten, der fungerer som bindeled mellem himlen, Jorden og underverdenen. Ved at være bygget på et bjerg (som i Kina) eller en høj (som i Rom og Mesoamerika), i nærheden af et stort træ (som i Indien) eller i form af et tårn (som i Babylon) legemliggør templet axis mundi, verdensaksen. Templet kan også afspejle bevidsthedsstadier som fx buddhistiske templer og stupaer. Det kan afspejle skabergudens krop, eller det kan gengive de paradisiske haver.

Et tempel spiller en afgørende rolle i det omgivende samfund. Religionens samfundsidealer afspejles i tempelhierarkiet og dets familiemæssige og politiske relationer. Præsterne står som arbejdsgivere for personale erhvervet i lokalsamfundet. Templet opsøges af mennesker med åndelige og legemlige problemer; det er stedet, hvor der spås om stort og småt, hvor der helbredes og beskyttes, og hvor der fordømmes og forbandes. Af taknemmelighed eller af frygt betaler man sin skat eller lægger sine offergaver eller sin arbejdskraft for at holde templet ved lige.

Tempelarkitektur har fået meget forskellig udformning til forskellige tider og i forskellige dele af verden. Vedr. tempelarkitektur i oldtidens kulturer i Mellemøsten og omkring Middelhavet, se arkitekturafsnittene i artiklerne Babylonien, Egypten i oldtiden, Grækenland i oldtiden (hvor der gøres rede for forskellige bygningstyper som ante og dipteros), etruskere og Romerriget. Vedr. tempelarkitektur i Mellem- og Sydamerika, se fx arkitekturafsnittene i artiklerne aztekere og inkaer. Vedr. tempelarkitektur i Syd- og Østasien, se fx arkitekturafsnittene i artiklerne Indien, Nepal, Cambodja, Kina og Japan.

.....

tempelriddere

Indledning

Tempelriddernes efterliv

tempelriddere, Tempelherreordenen, fratres militiae templi, religiøs ridderorden, grundlagt 1120 til beskyttelse af pilgrimme i kongeriget Jerusalem og godkendt af paven i 1129. Den fik al-Aqsa-moskéen, "Salomons Tempel", på Tempelpladsen i Jerusalem til hovedkvarter. Tempelridderne var en munkeorden med cølibat, fattigdom og lydighed, men også med den opgave at kæmpe militært, hvad der blev argumenteret teologisk for af Bernhard fra Clairvaux. Kun et fåtal var præsteviede og måtte ikke slå ihjel. Ordenen fik snart huse - også for kvindelige medlemmer - i de fleste vesteuropæiske lande, som samlede penge ind til støtte for de kæmpende brødre. Tempelherrerne kom hurtigt til at spille en afgørende militær rolle i korsfarerstaterne og fik stor selvstændighed i forhold til konger og fyrster, og de holdt flere af de vigtigste borge. De organiserede pengeoverførsler og lånte penge ud, og fra midten af 1200-t. administrerede de den franske konges skatkammer.

I slutningen af århundredet opstod kritik af deres rigdom, som samtiden stærkt overdrev, af deres åbenlyse rivalisering med andre ordener og af deres brutale omvendelsespraksis. I oktober 1307 blev de franske tempelriddere uden varsel arresteret og anklaget for kætteri, homoseksualitet og afgudsdyrkelse.

Stormesteren, Jacques de Molay, og flere end 500 brødre tilstod. De, der trak tilståelsen tilbage, blev brændt; 54 brødre i 1310, stormesteren i 1314. Pave Clemens 5. anmodede allerede i 1308 alle konger om at arrestere tempelherrerne, også Erik Menved, selvom der i øvrigt ikke vides noget om tempelherrer i Danmark. I 1312 blev ordenen opløst af paven. Brødre og jord indgik ofte i Johanniterordenen, men i Spanien og Portugal blev der dannet nye, reformerede ordener for de tidligere tempelherrer. Ordenens fald gav den franske konge en kortvarig økonomisk og politisk fordel og førte desuden til en reform af øvrige ridderordener.

Tempelriddernes efterliv. Frimureriet, der opstod i slutningen af 1600-t. (se frimureri), så sig selv som vogter af en videnstradition fra de murere, der havde bygget Salomons Tempel. Tempelherrerne skulle ifølge nogle traditioner have været middelalderens frimurere og formidlet den hemmelige viden efter ordenens fald, først gennem Kristusridderne, der var deres afløser i Tomar i Portugal, eller provencalske kætterske grever, senere gennem hemmelige grupper i Skotland og gennem 1600-t. gennem Rosenkreuzerordenen.

Tankegangen stemmer imidlertid dårligt med det faktum, at tempelherrerne af en middelalderorden at være havde ekstremt ringe biblioteker. De var ikke boglige og optaget af åndelige spekulationer, de var krigere.

.....

johan'nitere, gejstlig ridderorden. Johanniterne var oprindelig en hospitalsorden, der blev grundlagt i Jerusalem med udgangspunkt i Skt. Johannes Døberens Hospital, hvis tidligste kendte dokumenter stammer fra 1113. Til et broderskab af sygehjælpere i pilgrimmes tjeneste og dets præster sluttede sig ugifte riddere med opgaven at forsvare først Hospitalet, snart derefter som tempelridderne kongeriget Jerusalem mod de vantro, i dette tilfælde muslimerne. De aflagde munkeløfte om at ville følge *Augustinerreglen* sammen med de i 1154 paveligt godkendte statutter, og de blev på få årtier de egentligt førende inden for ordenen, anført af en grand maître (stormester). Ved deres kampe i åben strid og med deres stærke borganlæg udviklede ridderne den nyeste angrebs- og forsvarstaktik. Til forvaltning af det gods, der efterhånden i betydelig mængde blev stiftet over hele Europa, oprettedes priorater med præster og brødre. Ridderne samledes i ordenens centrum, som indtil 1187 var Jerusalem, 1187-1291 Akko, derefter Cypren indtil 1309, da Rhodos erobrede og blev hovedsæde for ordenen, der nu udgjorde den stærkeste flådemagt i det østlige Middelhav. Ved opløsningen i 1311 af tempelherrerens orden kom store dele af dens besiddelser i johanniternes eje. Efter tabet i 1522 af Rhodos til tyrkerne blev Malta 1530-1798 hovedsæde for den katolske del af ordenen, nu som en suveræn stat. Dens medlemmer bærer derfor navnet malteserriddere, hvorimod johannitere i dag er navnet på den protestantiske gren.

Johanniterne kom til Danmark med grundlæggelsen i ca. 1164 af Antvorskov. Klostret, som blev stiftet af Valdemar 1. den Store og ærkebiskop Eskil, blev ordenens hovedsæde i Norden; danske huse fandtes bl.a. i Odense, Horsens, Ribe og Dueholm på Mors.

.....

frimureri

Indledning

Den Danske Frimurerorden

Det Danske Frimurerlaug af Gamle, Frie og Antagne Murere

frimureri, (oversat fra eng. freemasonry), virksomhed, der siden 1700-t. er udøvet af frimurere. De omrejsende bygmestre, der i middelalderen opførte de store katedraler i Europa, kaldtes "frie murere", fordi de ikke havde pligt til at lade sig organisere i byernes almindelige håndværkerlav.

Med menneskets personlighed som genstand dyrker man i frimureriet oplysningstidens tanker i abstrakt, rituel form i symbolsk fortsættelse af traditionen for at tillægge højtudviklet bygningskunst åndelige værdier, som var blevet skabt af middelalderens murer- og stenhuggerlav. Ritualerne holdes hemmelige, men frimureriets eksistens og organisation er ikke hemmelig. Frimurerne kalder sig indbyrdes for brødre. Den nyplatoniske filosofi udgør med tanken om genforening med det guddommelige ophav gennem udøvelse af dyd og erkendelse af tilværelsens principper en væsentlig del af frimureriets idéverden. Udadtil fremtræder frimureriet som en velgørende institution.

Den rituelle aktivitet foregår i loger, som kun medlemmer har adgang til, og som er inddelt i grader svarende til ideale udviklingstrin. Til hver enkelt grad hører en bestemt ydre symbolik i henseende til påklædning og interiør. Læren er iklædt allegorisk form og anvender især symboler fra bygningskunsten. Forestillingen om en genopførelse af Salomons Tempel symboliserer det søgende menneskes bestræbelse på at nå fuldkommenheden. Ord, tegn, belysning, musik og bevægelser udgør en sammenhæng, der fra grad til grad åbner nye perspektiver for åndelig udvikling og erkendelse af vilkår og mål for livsvandringen. Under det rituelle forløb, "arbejdet", appelleres der til den enkeltes samvittighed og gudsforhold. Ritualernes hemmeligholdelse anses i nutiden for at være en pædagogisk nødvendighed eller fordel som følge af, at ordenslæren meddeles gradvis.

Frimureriet stammer fra England, hvor fire loger i London i 1717 dannede en storloge. Der eksisterede loger i England i 1600-t., men det spekulative frimureri, der havde religiøs tolerance som et vigtigt formål, er næppe ældre. Det bredte sig hurtigt til kontinentet og til den del af verden, som kom under indflydelse af den vesteuropæiske kulturkreds. I de enkelte lande er frimurerlogerne normalt samlet under en storloge. De storloger, der anerkendes af og anerkender den engelske storloge, opfatter sig som led i det regulære frimureri. Kun mænd, der tror på et højeste væsen, kan blive optaget i det regulære frimureri. I 1700-t. var frimureriet præget af deismen. Efterhånden som det vandt udbredelse i de engelske kolonier, optog man også mænd, der bekendte sig til andre religioner end den kristne. En gren af frimureriet i Frankrig har siden 1877 accepteret ateister som medlemmer. I Skandinavien blev det rent kristne frimureri fremherskende. Loger for begge køn, adoptionsmureri, kendtes i 1700-t., og der eksisterede også særlige kvindeloger. Blandede loger findes stadig. Logerne fik samfundsmæssig betydning ved at være samlingspunkt på tværs af sociale, politiske og religiøse skel.

Den katolske kirke har i de fleste lande været afvisende over for frimureriet; i 1738 og 1751 udstedte paven buller imod det, dog uden større effekt. I nogle lande, især i Sydeuropa, måtte frimurerne holde aktiviteten hemmelig for at undgå forfølgelse fra kirkens og statens side. Efter en kort glansperiode i 1780'erne blev frimurerlogerne i Østrig ramt af et forbud, og i 1822 skete det samme i Rusland. I andre lande lod fremskridtsvenlige fyrster, fx Frederik 2. den Store, sig optage i frimurerlogerne. Alle totalitære regimer i 1900-t. forbød frimureriet. Lejlighedsvis rettes der stadig angreb mod frimureriet med påstande om, at hemmeligholdelsen af ritualer dækker over økonomiske og politiske aktiviteter, og udtryk som "frimureri" og "logebrødre" bruges om mandsdomineret sammenspisthed.

Der findes forskellige frimureriske systemer med rod i 1700-t. De tre første grader, lærling, svend og mester, udgør frimureriets fundament, men kan variere rituel; i nogle lande kalder man en loge med dette gradsforløb for en Sankt Johannes-loge. En overbygning i form af yderligere grader, højgrader, udvikledes i Frankrig. På grund af en fiktion om frimureriets ælde og overlevelse, der involverede Skotland, kaldtes de første højgrader for skottegrader, og også i denne sammenhæng anvendes håndværkerhierarkiets betegnelser på dem, der opnår dem; i nogle lande benævnes den tilsvarende loge Sankt Andreas-loge. En legende om en forbindelse mellem den historiske Tempelherreorden og frimureriet blev grundlaget for de højeste grader, riddergraderne, der gives i kapittelloger. I 1700-t. kom kapitelfrimureriet i form af den såkaldte stricte observans, der i princippet var en overnational orden, til at præge logelivet i Tyskland og Nordeuropa. Den Danske Frimurerorden er en fortsættelse af den første danske frimurerloge, der blev stiftet i 1743 i København. Fra 1749 havde de dansk-norske loger egen overordnet ledelse, konstitueret under den engelske storloge. 1765-85 tilhørte frimureriet i det danske monarki højgradssystemet stricte observans. I 1780 greb statsmagten regulerende ind, men udtalte sig samtidig anerkendende om frimureriet. Efter en reformproces, der indebar en principiel tilbagevenden til den tidligere tradition, arbejdedes der efter det rectificerede system

med vægt på Johannes-graderne indtil 1855. Da indførte man det såkaldte svenske system, et integreret højgradssystem, der var udformet i Sverige i 1770'erne af hertug Karl (13.), se Carl 13.s Orden. Det svenske system består af tre Johannes-, tre Andreas- og fem kapitelgrader og forudsætter en kristen dåb; der arbejdes efter dette system i Danmark, Sverige, det svensksprogede Finland, Norge, Island og Nordtyskland. Frederik 5. og Frederik 6. var frimurere, men trådte aldrig frem som sådanne. Det gjorde derimod Christian 8., Frederik 7., Frederik 8. og Christian 10., der alle var ordenens øverste styrer. Frederik 9. var ikke frimurer.

To systemer, der også optager ikke-kristne, Sct. Johannes-Logeforbundet af Gamle, Frie og Antagne Murere De Gamle Pligter og Det Danske Frimurerlaug af Gamle, Frie og Antagne Murere, organiseredes i Danmark i hhv. 1900 og 1919 og blev tilsluttet Den Danske Frimurerorden i hhv. 1959 og 1961. De Gamle Pligter er af tysk oprindelse og følger Det Schröderske Ritual, som blev udformet i 1801 af den tyske skuespiller Friedrich Ludwig Schröder (1744-1816).

Den Danske Frimurerorden tæller (1996) i sin helhed 85 loger med tilsammen ca. 9000 medlemmer. Den udgør et selvstændigt ordenssamfund og anerkendes af flere end 100 udenlandske storloger. Ordenen ledes af en stormester og "det højeste råd". Organisation og medlemskredsen fremgår i øvrigt af en trykt matrikel med logernes adresser, legater og stiftelser samt medlemmernes data. Normalt skilter man ikke med sit medlemskab, men det står enhver frimurer frit for at fortælle om det. Frimurerne udøver velgørelse og støtter en række almennyttige formål; midlerne hertil kommer fra brødrenes kontingentbetaling og fra en række legater, som frimurere gennem tiderne har skænket ordenen. Enhver uberygtet mand kan anbefales til optagelse af to "faddere", og der balloterer i logen om hans optagelse. Logemøderne finder sted på hverdage i vinterhalvåret; der er ikke mødepligt. Ordenens hovedsæde er Stamhuset på Blegdamsvej i København, der også rummer ordenens arkiv, bibliotek og museum. Desuden har ordenen egne bygninger i de fleste større byer. Den del af ordenens fundamentalkonstitution, der handler om den generelle opbygning og formål, er tilgængelig for offentligheden. Højesteret fastslog derimod i 1982, at Den Danske Frimurerordens ritualer henhører under privatlivets fred.

Det Danske Frimurerlaug af Gamle, Frie og Antagne Murere arbejder i overensstemmelse med det engelske system, som er det oprindelige og mest udbredte frimureriske system; det omfatter "tre grader og ikke flere", i England kaldet the craft, på dansk Lauget.

Medlemskab forudsætter en erklæring om troen på eksistensen af "et højeste styrende væsen", dvs. en tro på Gud. Er en sådan erklæring afgivet, kan optagelse alt andet lige finde sted; laugsfrimureri blander sig ikke i og kræver ikke en tilkendegivelse af, hvilken tro det enkelte medlem bekender sig til. Det er på den baggrund, man skal se forbuddet mod i frimurerisk sammenhæng at diskutere religion og sekteriske spørgsmål; samme restriktion gælder for politik.

Laugsfrimureri betegnes som et særligt moralsystem, fordi det med stenhuggerfagets værktøjer som symboler i løbet af en tredelt "historie", dvs. de tre grader, belærer sine tilhængere om en moralsk rigtig livsførelse. Belæringen er nært knyttet til og uadskillelig fra troen på Gud. Lauget hviler på grundsætningerne broderkærlighed, hjælp og sandhed, hvoraf hjælp omfatter en udstrakt velgørelse, ikke kun økonomisk, men også ved at give af sin tid og dermed yde en indsats til gavn for fællesskabet.

Laugsfrimureriet i Danmark omfatter (1996) ca. 1800 medlemmer fordelt i 35 loger. Det er tilsluttet Den Danske Frimurerorden, hvis stormester også er Laugets stormester. Lauget ledes af en laugsmester, der vælges hvert år af repræsentanter for de enkelte loger; i den enkelte loge vælges en mester til at føre forsædet. Laugsmesteren udøver sin myndighed sammen med "rådet for generelle anliggender", som er sammensat af hhv. seks af ham udpegede laugsembeds mænd og seks medlemmer, der er valgt af logerne.

.....

- ordener
- Indledning
- Religiøse ordener
- Gejstlige ridderordener
- Fyrstelige ordener
- Tildeling af ordenstegn
- Bæring af ordenstegn
- Det moderne ordensvæsen

.....

ordener, oprindelig alene personkredse, der underkastede sig visse regler og forpligtelser med et bestemt religiøst eller etisk formål for øje; i dag omfatter ordener tillige kredse af personer, der modtager et ydre tegn, en orden, som statsoverhovedets anerkendelse af en fortjenstfuld indsats.

Religiøse ordener er fællesskaber, der er anerkendt af den katolske kirke. De består af mænd eller kvinder, der efter en ordensregel stræber efter at leve et liv i Kristi efterfølgelse efter de evangeliske råd: fattigdom, lydighed og kyskhed. Historisk har ordenerne deres rod i de klostre, der opstod efter 200-t. Mens hvert kloster var en enhed for sig, er ordenerne større enheder, organiseret under en fælles ledelse og ikke bundet af lande- eller bispedømmegrænser.

Betegnelserne kloster, munk og nonne tilkommer strengt taget kun de oprindelige klosterordener, men anvendes i daglig tale langt videre, fx om kongregationer. Den officielle betegnelse for medlemmer af en orden er religiosi, et ord, der også bruges på de romanske sprog og på engelsk (religious).

Udviklingen fra enkeltstående kloster til ordener har ikke fundet sted i Østkirken og ikke i ikke-kristne religioner. Ordener findes således ikke i de ortodokse kirker, men spiller en stor rolle i den katolske kirke. Her er der i alle århundreder siden middelalderen opstået nye ordener, således at der i dag (1999) er ca. 400 mandlige og ca. 3000 kvindelige ordener med tilsammen mere end 1 mio. medlemmer, heraf 75% kvinder. De nye ordener er ofte opstået som et brud med de eksisterende for at møde nye situationer. Det har ført til så store forskelligheder, at det kan være svært at finde fælles træk, bortset netop fra de evangeliske råd. Alligevel tegner der sig en udviklingslinje.

I de oprindelige klostre trak man sig tilbage fra "verden", bandt sig til ét kloster ved højtidelige løfter, sang korbøn, dvs. tidebøn i fællesskab, og gik i ordensdragt. Det gjaldt endnu for cluniacensere og cisterciensere. I 1200-t. skulle franciskanere og dominikanere derimod gå ud i verden for at prædike, omvende og undervise og måtte derfor være ubundet af et bestemt kloster. I 1500-t., midt i reformationstiden, skulle jesuitterne være til rådighed, hvor ordenens ledelse eller kirken havde brug for dem, ubundet af kloster, korbøn eller egentlig ordensdragt.

De kongregationer, der opstod i perioden fra 1600-t., kaldtes ikke ordener, fordi de ikke aflagde højtidelige, men enkle løfter. De løste en mangfoldighed af opgaver, pastorale, i undervisning, i mission i fremmede verdensdele, i sygepleje, socialt-karitative. Der var mange kvindelige kongregationer.

I 1947 oprettedes endelig sekularinstitutter, hvis medlemmer lever efter de evangeliske råd, men uden fællesliv i et kommunitet. De klæder sig og har arbejde som enhver anden. I fortsættelse af denne linje er der opstået religiøse bevægelser, der ikke er ordener, fx Opus Dei.

De klassiske ordener lever fortsat. Der er endda i 1950, inspireret af dogmet om Marias optagelse i Himlen, opstået en ny, meget kontemplativ orden, Ordensfamilien af Bethlehem, Marias optagelse i himlen og den hellige Bruno, der lever efter karteusernes regel fra 1100-t.; den har klostre i 12 lande i Europa og Nord- og Sydamerika (1999).

Man skelner mellem kontemplative og aktive ordener. Kontemplative er navnlig de oprindelige klosterordener, hvis medlemmer vender sig fra verden for at søge Gud. Aktive er især de nyere, typisk kongregationerne, der vil gøre en indsats for medmennesket. Aktive er også de gejstlige ridderordener, der opstod i korstogstiden for at støtte pilgrimme, også med sygepleje, men senere engagerede sig i kampen mod muslimer og hedninge. I denne form findes de ikke mere. Nogle få lever som strengt religiøse ordener.

Mange af den katolske kirkes betydeligste personligheder er gennem århundrederne kommet fra ordenerne, der udgør en stor del af kirkens dynamik. Ordenerne er alle opstået nedefra, ofte fra en enkeltperson, der har formået at samle et fællesskab omkring sig. Når de har fået frihed til at udvikle sig samtidig med at være blevet institutionaliseret, beror det på, at den katolske kirke, modsat den ortodokse kirke, i paveembedet har haft en central myndighed, der har kunnet sætte universelle hensyn over de lokale.

Fra midten af 1900-t. har næsten alle ordener, undtagen i Asien og Afrika, haft svigtende tilgang. På verdensplan var antallet af ordensmedlemmer i 1991 faldet til samme niveau som i 1941. Det hænger sammen med samfundsudviklingen og den almindelige sekularisering, men beror mere direkte på den turbulens, der fulgte på 2. Vatikankoncil (1962-65, se Vatikankoncilerne), og som med særlig vægt måtte ramme den elite, som ordenerne er. Omvendt har de nævnte religiøse bevægelser, der ikke svarer til definitionen af en orden, i samme tidsrum vundet meget stor udbredelse.

Gejstlige ridderordener. Med det religiøse ordensvæsen som forudsætning opstod der i korstogstiden overnationale gejstlige ridderordener, hvis opgaver var sygepleje, beskyttelse af pilgrimme og kamp mod de vantro; se også korstog. Nogle af de vigtigste, johannitterne, tempelherrerne og Den Tyske Orden, virkede oprindelig i Palæstina, andre ordener bekæmpede maurerne på Den Iberiske Halvø, og i Baltikum sloges

sværdridderne. På deres dragt havde ridderne et kors, der var syet og snart fik en bestemt farve og en særlig form. Senere bar ridderne et metalkors som ordenstegn.

I Spanien og Portugal var eller blev kongerne stormestre for de gejstlige ridderordener. Af frygt for dens dominans opløste den franske konge 1307-14 Tempelherreordenen. I Portugal tilfaldt dens besiddelser Kristusordenen, andre steder johanniterne. Den Tyske Orden var indtil 1525 en særlig stat med et betydeligt territorium ved Østersøens østkyst. Da Johanniterordenen måtte forlade Det Hellige Land i 1291, slog den sig ned på Cypern og derefter på Rhodos. 1530-1798 besad den Malta og har siden da også heddet Malteserordenen. I dag har den ekstraterritorialret i Rom og medlemmer i mange lande. Dens formål er karitativ virksomhed, hvilket også gælder de protestantiske grene af Johanniterordenen, der fra Brandenburg har bredt sig til en række lande, herunder Sverige og Finland.

Fyrstelige ordener. I Mellemeuropa dannede riddere i 1300-t. forbund til forsvar for standsmæssige interesser og styrkelse af ridderlige færdigheder. Medlemmer af disse verdslige "selskaber" bar ydre kendetegn, men ikke i form af kors. De ridderlige sammenslutninger inspirerede fyrsterne. For at befæste deres egen og dynastiernes magt stiftede de fra 1300-t. selv "selskaber", der efterhånden blev benævnt ordener, fx den engelske Hosebåndsorden (ca. 1343-44), Annunziataordenen i Savoyen (ca. 1362), Den Gyldne Vlies i Burgund (1430) og den danske Elefantorden (senest 1457). Som ordenstegn anvendtes en emblematiske figur af ædelt metal i en kostbar kæde med dybsindigt religiøst eller dynastisk symbolindhold. I modsætning til de gejstlige ridderordeners funktionsbestemte gradinddeling var medlemmer af en fyrstelig orden principielt lige, men ordenstegnet kunne være af guld for personer, som var riddere, og af sølv for kvinder og andre. Fyrsteordenernes statutter betonede loyaliteten hos medlemmerne, der undertiden indkaldtes til kapitelmøder. De bar ordensdragter, hvilket stadig praktiseres i Storbritannien, og i nogle tilfælde blev deres våbenskjolde ophængt i et kapel; denne tradition er endnu levende i Storbritannien, Danmark og Sverige.

En fyrstelig orden havde suverænitets, stormesterens, magt som formål og kunne efterhånden identificeres med staten, og ordenstegnets form og farver blev en del af den nationale symbolik. Den franske konge indstiftede 1578 Helligåndsordenen med et korsformet ordenstegn; senere blev det almindeligt, at nye fyrstelige eller statslige ordener fik korsform, og at der fandtes mere end én orden i et land. Den franske militære fortjenstorden, der blev indstiftet i 1693, inddeltes i lighed med de gejstlige ridderordener i tre grader, storkors, komtur (kommandør) og ridder, og kunne tildeles uden hensyn til byrd. Hidtil havde man i princippet skullet være adelig for at blive medlem af en ridderorden. Den svenske konge indstiftede 1748 den militære Sværdorden og den civile Nordstjerneorden, der var gradinddelt efter fransk mønster. Gradinddeling muliggjorde, at langt flere end før kunne benådes med ordener. Napoleon uddelte fra 1804 i stort tal Æreslegionen, der snart fik fem grader, storkors, storofficer (kommandør af 1. grad), kommandør, officer (ridder af 1. grad) og ridder. Dette system, der tillod dekoration af personer fra forskellige samfundsklasser og gjorde det muligt at avancere inden for en orden, blev lagt til grund for de fleste ordener i andre lande.

Tildeling af ordenstegn. De gamle ordener kunne oprindeligt kun tildeles i et begrænset antal. Når indehaveren var død, skulle ordenstegnet leveres tilbage, hvorefter ordensherren kunne benåde en anden med det. Denne tilbageleveringspligt gælder stadig, især for de ældre ordener.

I 1400- og 1500-t. modtog mænd fra Mellemeuropa på pilgrimsrejse, fx til Den Hellige Grav, flere ordenstegn, der nærmest må betragtes som en art souvenirs. Men ellers var princippet det, at da medlemskab af en ridderorden var udtryk for ubetinget loyalitet, kunne man ikke bære mere end én fyrstes orden.

Fyrsterne selv gav hinanden deres orden af høflighed, men hævdede deres suverænitet ved kun at bære deres egen orden eller ordener, der havde dynastisk eller politisk interesse for dem. Før Napoleonstiden forekom det relativt sjældent, at en ikke-fyrstelig person modtog en fremmed potentats orden. Siden blev det meget almindeligt, og der udvikledes procedurer for bæretilladelse, som gives af modtagerens statsoverhoved.

Bæring af ordenstegn. Oprindeligt var ordensmedlemmerne forpligtet til altid at bære ordenstegnet i den tilhørende kæde, idet der dog kunne vælges en enklere bæremåde, fx når man var iført rustning. I 1516 blev det bestemt, at riddere af Den Gyldne Vlies på visse højtidstidspunkter skulle bære ordenstegnet i kæde, men til daglig gerne i et bånd om halsen. Efterhånden blev det også for andre ordeners vedkommende almindeligt at anvende det mere praktiske og mindre kostbare ordensbånd, og til de fleste nyere ordener hører der ingen kæde. Hver orden fik sin bestemte båndfarve, der for nyere ordeners vedkommende ofte svarer til farverne i landets flag. Båndet, der hang et stykke ned på brystet, udviklede sig til tre bæreformer svarende til gradsprincippet. Nogle fandt på at lade båndet gå ind under den ene arm for bedre at holde ordenstegnet fast; det blev til skærfet, et bredt bånd, der bæres over den ene skulder, som oftest højre, så ordenstegnet hænger

på hoften, og på denne måde bæres storkors eller de høje ordener, som kun har én klasse. Båndet om halsen kunne gøres kortere, hvorved ordenstegnet kom til at hænge lige under halsen; denne bærearbejdning, kravet, blev normen for kommandørkors. Båndet om halsen kunne forlænges og stikkes ud gennem et af kjolens knaphuller; da de for mænds vedkommende sidder til venstre, kom ridderkors til at hænge på venstre side af brystet, i separat bånd.

Det almindeligste er et lige, nedhængende bånd, men i fx Danmark, Island og Rusland bruges krydsbånd til ridderkors, og i Østrig og Ungarn knyttes båndet i trekant. Gejstlige i ornat bærer storkors om halsen. Kvinder bærer både kommandørkors og ridderkors på brystet, og i nogle lande anvender de bånd i sløjfeform. I løbet af 1600-t. blev der til de fleste ordeners insignier føjet en bryststjerne. I 1700-t. var det almindeligt at bære en broderet bryststjerne på kjolen; senere blev bryststjerner udført af metal. Til kommandørkors af 1. grad hører en bryststjerne eller et brystkors. Kommandører af portugisiske ordener bærer også bryststjerne eller -kors.

Da det var blevet tilladt at anlægge flere ordener på én gang, blev det af praktiske grunde skik at bære nogle af dem i form af miniaturer, især fordi det var vanskeligt at bære mange kommandørkors om halsen; på en uniform kunne man anbringe kommandørkors langs knapningen til højre. Til almindeligt tøj blev det skik at markere en orden vha. båndet alene. Ordensbåndet kan knyttes som en roset for en ridder af 1. grad og suppleres med underliggende "vinger" af guld og/eller sølv til markering af storkors- og kommandørgraderne. Til daglig uniform bæres et lille stykke af ordensbåndet, ordensspænde, evt. kombineret med roset og "vinger", der også placeres på miniaturedekorationens bånd. Regler og sædvaner for måden at bære ordener på varierer fra land til land, og hvert land har regler for den rækkefølge, hvori ordenstegnene bæres.

Det moderne ordensvæsen. I løbet af 1800-t. voksede antallet af ordener, og foruden militære ordener kom der særlige ordener for kunst, videnskab, industri, landbrug m.m. Uden for Europa begyndte staterne at indstifte ordener efter europæisk mønster. Ordenerne mistede noget af deres oprindelige præg af at være eksklusive, loyale ridderskaber omkring en fyrste og blev i højere grad dekorationer, der tildeltes for fortjenester eller af diplomatiske hensyn. Enkelte lande indstiftede ordener, der tog direkte sigte på udlændinge. Den nyordning, der fra 1975 betød, at svenske ordener ikke længere kan tildeles svenskere bortset fra kongehuset, men kun udlændinge, er uden sidestykke og strider mod ordensvæsenets oprindelige idé.

Allerede i middelalderen kunne en fornem kvinde være medlem af en orden, og meget senere blev der i nogle lande indstiftet særlige ordener for kvinder. I løbet af 1900-t. blev det imidlertid fastslået, at kvinder kan dekoreres med de samme ordener som mænd.

Tildelingskriterierne har gennem tiderne afspejlet den sociale lagdeling, men har i en vis udstrækning også bidraget til at udviske den. Personer af beskeden herkomst, der kom til at beklæde høje poster i samfundet, fik mulighed for at modtage de højeste ordensgrader. I nogle lande, fx Tyskland, Østrig, Rusland og Spanien, var enkelte gamle ordener endnu i begyndelsen af 1900-t. principielt forbeholdt adelige, men en ikke-adelig modtager erhvervede automatisk adelskab eller høj rang i kraft af dekoreringen. En rest af dette princip findes endnu i Storbritannien, hvor en britisk statsborger, der dekoreres med en af ordenernes to højeste grader, bliver Sir eller Dame (Knight/Dame Grand Cross eller Knight/Dame Commander).

Ordensvæsenets binding til standssamfundets normer og bevidstheden om dets oprindelige tilknytning til fyrtestaten bevirkede, at folk af liberal og socialistisk observans tog afstand fra det og ønskede det afskaffet. Holdningen er dog meget forskellig i de enkelte lande. I republikken Frankrig står der megen respekt om ordener og dekorationer. Weimarrepublikken havde ingen ordener. Schweiz, hvor riddervæsenet af historiske grunde ikke vandt indpas, fik aldrig ordener, ligesom Irland og Israel heller intet ordensvæsen har. Nye stater indstifter dog næsten altid en orden som udtryk for deres selvstændighed. I de skandinaviske kongeriger udviser socialdemokrater og venstreorienterede af og til modstand mod ordener, selvom de ikke længere har monarkiets afskaffelse på programmet; i Finland og Island har politisk ståsted derimod intet at gøre med synet på ordener.

I de tidligere kommunistiske stater i Europa blev stort set alle de gamle ordener afskaffet. I Sovjetunionen indstiftedes nye ordener, der indtil 2. Verdenskrig ikke havde grader, men til gengæld kunne tildeles samme person flere gange. Derefter indførtes gradssystemer, og det samme blev også tilfældet i de øvrige østlande. Med ændringerne efter 1989 forsvandt de socialistiske statsordener, og man er delvis vendt tilbage til de oprindelige ordener eller har indstiftet nye efter vestlig model. Således er fx Den Hvide Ørns Orden atter Polens fornemste, og i Rusland har man genindført Sankt Andreas-ordenen. De baltiske lande har genoplivet

nogle af ordenerne fra mellemkrigstiden.

.....

Augu'stinerreglen, forskrifter for religiøst, regelbundet fællesliv i den katolske kirke. I videste forstand består Augustinerreglen af tre forskellige kortere tekster, der i inspiration og i vigtigste bestanddele skyldes den nordafrikanske kirkefader Augustin (354-430). Forholdet mellem teksterne er omdiskuteret, men det er sikkert, at den såkaldte 3. regel, *Regula ad servos Dei*, enten direkte er forfattet af Augustin eller er en lettere tillem্পning af et af hans breve, skrevet til lederen af et kvindeligt klostersonfund.

Augustinerreglen afspejler den klassiske monastiske tradition, der går tilbage til de egyptiske ørkenfædre, men foruden ejendomsløshed, kyskhed og lydighed som virkeliggørelse af urmenighedens apostolske ideal fremhæver den den indre og personlige side af kristen adfærd og ikke mindst kærligheden som fællesskabets grund. Augustinerreglen er således en forpligtende åndelig vejledning, der afspejler den rolle, som askesen og det betragtede gudsforhold spillede i Augustins eget liv og tænkning samt i hans kirkelige indsats. Omkring sin bispekirke samlede Augustin præsterne i et regelbundet fællesskab, og dette forhold blev afgørende, da Augustinerreglen i 1100-t.s reformperiode ved siden af Benediktinerreglen slog igennem som monastisk ideal, også for gejstligheden, og hermed blev grundlag for organiseringen af især præsteskabet ved domkirkerne (kannikkerne) i ejendomsløse klosterlige fællesskaber. Men foruden augustinerkorherrer har også flere særskilte ordenssamfund overtaget Augustinerreglen. Her kan især nævnes præmonstratensere, dominikanere, augustinereremitter og birgittinere.

.....

Augu'stin, (fornavnet Aurelius er usikkert), 354-430, den mest indflydelsesrige af alle latinske kirkefædre. Han har præget teologi og kirkeliv og har tillige haft stor betydning for vesteuropæisk åndstradition i bredere forstand.

Augustin blev født i Tagaste i den romerske provins Numidia (i dag Souk-Ahras i Algeriet). Af hans forældre, Patricius og Monica, var det kun moderen, der var kristen. Han gik i skole i Tagaste og Madaura, og i Karthago blev han uddannet til retor, dvs. taler. I 376-83 underviste han i retorik i Karthago, og efter et ophold i Rom virkede han 384-86 som kejserlig retor i residensbyen Milano. I 388 vendte han tilbage til Tagaste, hvor han boede med nogle venner i et klosterlignende fællesskab, indtil han i 391 blev præst i Hippo Regius (nuv. Annaba i Algeriet), hvor han var biskop fra ca. 396 til sin død. I årene 371-84 levede han sammen med en kvinde, hvis navn ikke er overleveret; i 372 fik de en søn (død ca. 390). Moderens planer om ægteskab blev opgivet, da Augustin forud for sin dåb i 387 besluttede at leve et asketisk liv.

I sine *Confessiones* (da. Bekendelser), skrevet 397-401, der er et af verdenslitteraturens berømte værker, har Augustin skildret sin åndelige udvikling. Under retorikstudiet læste han den nu tabte dialog *Hortensius* af Cicero, hvori kærlighed til visdommen blev kaldt den sande lykke. Kristi navn, som var ham fortroligt fra barndommen, fik ham til som ungt søgende menneske at læse Bibelen, men han skuffedes dybt og søgte i stedet vejledning i manikæismen, som foregav at give en rationel forklaring på tilværelsen. Imidlertid fandt han heller ikke her, hvad han søgte, og da han knap 30 år gammel rejste til Italien, hældede han nærmest til skepticis men. Men i Milano blev det anderledes; især tre forhold førte ham til kristendommen: mødet med nyplatonismen, biskop Ambrosius' prædikener i Milano og det asketiske livsideal, som det er skildret i ørkenfædrenes skrifter. Augustin blev overbevist om kristendommens sandhed, og ved den omvendelse, som beskrives i *Bekendelser*, blev det klart for ham, at han skulle forsage verden.

To forhold af ydre art har i særlig grad været af betydning ved tilblivelsen af Augustins omfattende forfatterskab: For det første nødvendigheden af at gøre op med de bevægelser, som han blev konfronteret med i sit eget liv, og for det andet de problemer og opgaver, han blev stillet over for som biskop i Hippo. I de første år efter sin omvendelse til kristendommen i 387 gjorde han op med skepticis men og med manikæismen. Da han i 391 blev præst, gav et indgående bibelstudium hans skrifter en ny dimension. Som biskop blev han stillet over for donatismen, som han bekæmpede i en lang række skrifter. Skønt han anerkendte donatisternes dåb, fraskrev han dem frelsen, som kun kunne opnås i kirkens katolske enhed. Efter at alle åndelige kampmidler havde vist sig forgæves, accepterede Augustin til sidst anvendelse af tvang imod dem, hvilket i kraft af hans store autoritet fik en almen og skæbnsvanger betydning for middelalderens syn på kætterbekæmpelse.

I de sidste tyve år af sit liv var Augustin ivrigt optaget af at bekæmpe pelagianismen. Ved siden af de mange polemiske skrifter skrev han mange bibelfortolkninger, dels kommentarer, dels prædikener, ligesom han gav

anvisninger på oplæring i kristendom og på kunsten at prædike og fortolke Bibelen (De doctrina christiana, Om den kristne lære). Han forblev tro mod sin egen fortid, for så vidt som han anså det traditionelle (hedenske) uddannelsessystem for at være en nødvendig forudsætning også for kristen filosofi og teologi, hvorved han blev en af de vigtigste kulturbevarere i den senantikke kristendom. Samtidig skabte han med sine Bekendelser en ny litterær genre af største betydning for europæisk kultur, idet han forstår tiden og historien som den afgørende dimension i et menneskes liv; det er ikke tidløse idealer, men begivenheder, der bestemmer menneskets virkelighed.

Endnu to af Augustins værker fik en kolossal indflydelse i Europa, der rækker helt frem til vor tid: De Trinitate, Om Treenigheden, som på selvstændig vis bearbejder den græske teologis resultater og dermed løftede den vesterlandske teologi op på et intellektuelt niveau, der er på højde med Origenes og de andre store teologer i den græksprogede del af Romerriget; De civitate Dei, da. Om Guds stad, hvori Augustin fremlægger sin forståelse af historien (tiden) i dens forhold til evigheden og afviser enhver forbindelse mellem religion og jordisk lykke. Historiens gang ser han som en kamp mellem to fællesskaber, det guddommelige og det jordiske; her på Jorden er Guds stad og den jordiske stad forviklet med hinanden og kan derfor ikke identificeres med hhv. kirken og den verdslige magt. Først ved historiens afslutning ophører enhver sammenblanding, og kun de udvalgte skal leve evigt med Gud. Alligevel er den katolske kirke med biskopperne i spidsen for Augustin et sandt udtryk for Guds stad. Kirkeinstitutionen får således en fremtrædende plads i Augustins tænkning og praksis.

Endelig bør også Retractationes, Revisioner, nævnes, det skrift, hvori Augustin hen mod slutningen af sit liv tog hele sit forfatterskab op til kritisk revision, vel vidende at skiftende forudsætninger og modsætningsforhold havde fremkaldt nuancer i hans standpunkter, som ikke altid uden videre kunne bringes i overensstemmelse med hinanden.

Augustin var enig med nyplatonikerne om, at målet for den sande erkendelse er forening med Gud; til grund for dette synspunkt ligger en skarp sondring mellem den sanselige, synlige verden og den åndelige, usynlige. Sandheden findes kun i den sidste, som alene kristendommen kan vise vejen til, da "læreren" er den ydmyge Gud selv, dvs. Guds evige ord, som blev kød i Jesus Kristus. Derfor er tro nødvendig, hvis erkendelsen skal nå sit mål i Gud, fra hvem mennesket har sin væren, og til hvem det er skabt. At søge saligheden i denne verden er derfor at være på vej tilbage til den intethed, hvorfra Gud har skabt os. At søge Gud er det samme som at virkeliggøre sin bestemmelse, mens flugten fra Gud er lig med at handle imod tilværelsens egentlige væsen. Det er altså i viljen, det afgøres, om mennesket vil rette sin kærlighed mod det skabte eller mod Gud, men kun ved at erkende og elske Gud kan mennesket få fred: "Du har skabt os til dig, o Herre, og vort hjerte er uroligt, indtil det finder hvile i dig" (Bekendelser).

Fordi mennesket søgte sin salighed i det skabte og således i hovmod ville gøre sig selv til Gud, mistede det sin frihed. Kun ved Guds nåde kan det atter søge sit mål i Gud og komme ind på den vej, som i evigheden vil føre til den fuldkomne kærlighed til Gud. Med udgangspunkt hos Paulus og i strid med pelagianismen drog Augustin de sidste konsekvenser af sin ontologiske forståelse af mennesket: Ved faldet blev det afgørende bestemt af arvesynden og dermed af den intethed, hvorfra det er skabt. Kun Guds nåde i Kristus kan redde mennesket. Men det betyder, at frelsen er afhængig af Guds forudbestemmelse: Da mennesket kun ved Guds indgriben kan overvinde den falske kærlighed til det skabte, beror det alene på Gud, hvem han vil frelse.

Augustins tænkning var en stor inspirationskilde i hele middelalderen. Skønt den konsekvente augustanisme i nådelæren havde svært ved at trænge igennem, var hans indflydelse dominerende i de følgende århundreder og meget betydelig i skolastikken, især i 1100-t. Med Thomas Aquinas' anvendelse af Aristoteles i 1200-t. ændres Augustins plads, men han vedblev at spille en fremtrædende rolle; hans indflydelse rakte dybt ind i kirkeretten, hvor en lang række formuleringer kan føres tilbage til ham. Augustins Guds stad blev identificeret med Kirken under middelalderens stridigheder mellem kirke og kejsermagt. Augustins organisering af præsterne i Hippo i et klosterligt fællesskab fik i kraft af hans autoritet en afgørende betydning for mange ordener (se Augustinerreglen) og for synet på præsteskabet og dets livsform. Teologisk set efterlod han sig en rig arv, som tilskyndede til en forening af erkendelse og eksistens, byggende på overbevisningen om viljens, dvs. kærlighedens, afgørende betydning til forskel fra intellektualisme og individualisme. For Luther og andre reformatorer fik hans tænkning en fornyet indflydelse pga. hans paulinske nådelære; disse impulser fik senere en videre betydning i jansenismen. For mange teologer og filosoffer i oplysningstiden udgjorde han en betydelig irritation, der dog også var igangsættende. I 1900-t. har Augustin især haft betydning for eksistensteologien, eksistensfilosofien og for fornyelsen i den katolske kirke. Trods afstand i tid er Augustin et bærende led i vor kulturtradition.

Augustin fik indflydelse på middelalderens symbolsk-allegoriske kunstoppfattelse gennem sine talrige

skrifter. I billedkunsten er han selv oftest fremstillet i bispeskrud og med et hjerte i hånden; hjertet symboliserer hans selvbiografiske værk *Confessiones*.

.....

eksistensteologi, teologisk strømning i 1900-t. inden for protestantisk kristendom. Begyndelsen kan dateres til 1922, da Rudolf Bultmann i tidsskriftet *Die Christliche Welt* skrev en omfattende anmeldelse af Karl Barths bog *Der Römerbrief*. Bultmann anerkendte Barths opgør med liberalteologien, men savnede en præcisering af kristendommens eksistentielle betydning.

Bultmann uddybede sin kritik ved at anvende eksistensbegrebet, som det er udviklet i Søren Kierkegaards teologiske forfatterskab. Denne inspiration blev grundlæggende for Bultmanns teologiske arbejde; i kombination med filosofen Martin Heideggers eksistentialanalyser i værket *Sein und Zeit* (1927) førte den ham til yderligere afklaring. Resultatet viste sig på to måder i Bultmanns indsats. På historieforskningens område søgte han at forstå, hvad fortidens mennesker har tænkt og villet i deres uafklarede situation. I sit arbejde med *Det Nye Testamente* oversatte han, parallelt med denne bestræbelse, dets mytiske sprog til nutidig, forpligtende tale ved at skelne mellem sagt og ment i teksterne (se afmytologisering).

Eksistensteologi har fået en selvstændig dansk udformning i P.G. Lindhardts, Johannes Sløks og især K. Olesen Larsens forfatterskaber.

.....

eksistensfilosofi, en retning i moderne filosofi, der har den menneskelige eksistens som hovedtema. Ofte regnes Søren Kierkegaard som eksistensfilosofiens grundlægger; eksistensfilosofiske træk findes dog også hos ældre filosoffer og digtere som fx Augustin, Pascal, Hölderlin og den sene Schelling. Foruden Kierkegaard har den "livsfilosofiske" strømning i europæisk åndsliv omkring år 1900 (Nietzsche, Bergson, Dilthey) været med til at præge moderne eksistensfilosofi. Af 1900-t.s betydeligste repræsentanter kan nævnes Karl Jaspers, den unge Heidegger, Gabriel Marcel og J.-P. Sartre; også Martin Bubers dialogfilosofi og Emmanuel Mouniers personalisme kan medregnes. Endvidere har en række især protestantiske teologer ladet sig inspirere af den (se eksistensteologi).

Fælles for de mange varianter af eksistensfilosofien er, at menneskelig væren opfattes som kendetegnet ved, at mennesket kan forholde sig til sig selv, sin situation og ikke mindst sit fremtidige liv, dvs. til de muligheder, som det stilles over for. Dette fremadrettede, handlingsorienterede forhold er, hvad eksistensfilosofferne betegner som "eksistens", og er omtrent det samme, som man i daglig tale kalder "livet" eller "tilværelsen".

Når man forholder sig til sin egen tilværelse, er man altid selv part i sagen, og forholdet vil uvægerlig være præget af interesse og engagement. Eksistensfilosofferne betoner derfor, at menneskets forhold til sig selv ikke er et subjekt-objekt-forhold i traditionel forstand. Eksistensen er ikke givet på forhånd, men bliver til i kraft af de valg, mennesket foretager.

På baggrund heraf afviser eksistensfilosofferne, at der kan opstilles almene regler for, hvordan mennesket bør leve sit liv. Der er ingen objektiv moral og ingen forudgivne værdier i verden. Alle værdier beror i sidste ende på et valg, og det er ikke muligt ud fra overordnede synspunkter at bestemme meningen med det enkelte menneskes liv.

De fleste eksistensfilosoffer er derfor subjektivister. Den objektive erkendelse, fx naturvidenskaben, betragtes enten som betydningsløs eller som noget, der beror på subjektive interesser. Men mennesket kan alligevel ikke handle efter forgodtbefindende. Som et historisk og samfundsmæssigt betinget væsen vil dets handlinger altid til en vis grad være bestemt af forhold, som det ikke selv er herre over. Nogle mener tillige, at mennesket nødvendigvis må forholde sig til noget, der ligger uden for dets egen subjektive horisont: Gud (Kierkegaard), et andet menneske (Marcel og Buber) eller altings sammenhæng (Jaspers).

Selvom eksistensfilosofferne ikke vil moralisere, skelner de almindeligvis mellem en "egentlig" og en "uegentlig" (Heidegger) eller "fortvivlet" (Kierkegaard) eksistens (autentisk, egentlighed, fortvivlelse). Den egentlige eksistens udmærker sig ved at være illusionsløs; man erkender og accepterer sig selv, som man er. Overgangen til denne eksistensform muliggøres af angsten, dvs. en erfaring af, at de traditionelle værdier og handlingsmønstre er tilfældige og dermed uforpligtende, hvorfor man selv må tage ansvaret for sit liv og give det mening.

Tilbage til ”oprindelsen” og dermed ”kernen” ... ”tróen”

Konklusion:

1. For hver generation, der er kommet til efter Jesus (Paulus) er der blevet smurt meget på af såkaldte ”kirkefædre”, der byggede ud fra egne filosofiske rødder og ikke på basis af jødedommen, som den foreligger i korrigeret udgave fra Jesus.
2. Paulus bragte ”kristendommen” til verden ... som modtog Paulus’ udgave, som den forelå i en farisæisk stærkt påvirket udgave.
3. Det er derfor nødvendigt at afklare:
 - a) Hvad var jødedom, på Jesu tid ...
 - b) Hvad betød Jesu’ korrektion ...
 - c) Hvad er substansen herefter ...
4. Al senere ”indblanding / synkretisme” fra hellenisme / filosofi er totalt overflødigt, men kan måske være ”lærerigt” at kende ... og tage afstand fra ...
5. Det er nødvendigt at komme i dialog med jøder, f.eks. Bent Melchior, for at afdække forskelle og ligheder ... og hvor man respekterer hinandens forskelligheder ...

Løsning:

Tag alene udgangspunkt i Bibelen, resten er kun kommentarer ...

Det er dog vigtigt at forholde sig til ”indblanding” og ”tilføjelser” ...

Eftertanke:

Jerusalem	Getsemane	Gordons Golgata	Malta
-----------	-----------	-----------------	-------

Videnskab contra TRO

Jødedom	Kristendom	Bemærk
Én skabende GUD	Én skabende GUD	Mono-teisme
Gud er vort ophav	Gud er vort ophav	
Guds bekymring for sin skabning	Guds bekymring for sin skabning	
De 10 bud - Loven Vejledning i OS/GUD forholdet Vejledning i OS/OS forholdet	De 10 bud - Loven Vejledning i OS/GUD forholdet Vejledning i OS/OS forholdet	Vejledning til et godt LIV
Spiseregler Kosher	IKKE spiseregler	Sundhedsvejledning
Omskærelse – Et TEGN	Dåb – 1. sakramente	
Højtider	Nadver – 2. sakramente	
Arven fra Ægypten	Trosbekendelse	3-enighedslæren
Synagoger	Kirker	Bedehuse
Næstekærlighed Sociallove	Næstekærlighed Sociallove	Menneskerettigheder
Frelse = Gud råder ...	Frelse her & nu	
	Frelse = Paradis	
	Frelse af tro	
	GUDS RIGE / EVIGT LIV	

	Katolicisme	<i>”kirkefædre”</i>
	Maria-dyrkelse	Afrodite-dyrkelse
	Ikon-dyrkelse	Billed-dyrkelse
	Helgen-dyrkelse	
	Relekvie-dyrkelse	
	Pave-dyrkelse	
	Munke/nonne-dyrkelse	Askese-dyrkelse
	Afladshandel	
	Ritualer – 8 sakramenter	
	Arvesynden	Sex-isme
	Synkretisme	Filosofi / Hellenisme
	Sølibat	Hedensk prostitution
	Skærsild (for en tid)	
	Fortabelse = Helvede	
	Frelse = Paradis	
	Frelse af gerninger	
	Ordener	

FØR	NU	FREMTID
-----	----	---------

TEMPLET og DEN STORE LOGE

”Man mindes her Kristendommens oprindelse - og processen, hvorved den paulinske tankegang, oprindeligt en kættersk afvigelse fra Jesu egen lære, - fortrængte denne og blev den nye ortodokse lære – *mens nazaræerens tankegang, grundlaget for læren, blev stemplet som en form for kætteri.*”

1. Jødedom ...
2. Kristendom ... Jesus ... korrektioner ...
3. Kristendom ... Paulus ... Hellenisme ...
4. Kristendom ... Kirkefædrene ... Filosofi ...
5. Kristendom ... Katolicisme ...
6. Kristendom ... Protestantisme ... (stærkt påvirket/begrænset af tidens opfattelser) ... pietisme ...
7. Kristendom ... Rationalisme ...
8. Kristendom ... Kierkegaard ... Grundtvig ... ny pietisme ... (LM/IM) ...
9. *Kristendommen venter på ”genfødsel” ... Jesus ...*
10. ...